

FURS
DE
VALÈNCIA

Volum I

Col·lecció A

IOI

FURS DE VALÈNCIA

VOLUM I

EDITORIAL BARCINO

BARCELONA

1980

ELS NOSTRES CLÀSSICS

OBRES COMPLETES
DELS ESCRITORS CATALANS
MEDIEVALS

COL·LECCIÓ A
(VOLUMS EN OCTAU)

Volum IOI

EDITORIAL BARCINO
Fundació Jaume I
Barcelona

FURS DE VALÈNCIA

VOLUM I

A cura de
GERMÀ COLON
Prof. a la Universitat de Basilea
i ARCADI GARCIA
Advocat del Col·legi de València

EDITORIAL BARCINO
BARCELONA
1980

ISBN : 84-7226-089-5
Dipòsit legal : B. 20.252 - 1980
1.ª edició : 1970
Reimpresió : 1980

EDITORIAL BARCINO - Barcelona

Impremta Clarasó, S. A. - Villarroel, 15

A LA MEMÒRIA
D'HONORI GARCIA
HISTORIADOR DEL DRET DE VALÈNCIA
I INICIADOR D'AQUESTA EDICIÓ

EDITORIAL BARCINO.
GERMÀ COLON. ARCADI GARCIA

INTRODUCCIÓ

La publicació del corpus de lleis del regne de València que hom anomena Furs, ha estat una aspiració gairebé constant des del segle XVI. L'any 1564 els tres braços de les corts celebrades a Montsó demanaren al rei una nova edició d'aquest corpus, en la qual hom havia d'eliminar els furs revocats, els suplicats i no atorgats, els repetits, i encara els superflus que havien figurat en les dues edicions anteriors. La proposta fou aprovada pel monarca, i hom nomenà una comissió representativa dels braços per a dur a terme la recopilació desitjada. Però aquesta comissió no féu res, i Pere Jeroni Tarazona hagué d'emprendre tot sol la tasca, que realitzà durant els anys 1571 a 1575. I, a més, obtingué que els jurats de València encarreguessin a cinc lletrats l'examen de l'obra; aquest no es va fer, ni l'edició tampoc. Tarazona, però, n'utilitzà el material per compondre les seves conegudes i eficients Institucions, estampades l'any 1580; l'original de Tarazona va desaparèixer.

D'aleshores ençà, cap dels projectes de reedició dels Furs no ha arribat a fer-se realitat. Deixant a part els sorgits a les corts de 1604 i de 1626, i una vegada passat el segle XVIII, que és el de major decadència del dret valencià, en els primers anys del XIX s'inicià la impressió d'una edició dels furs amb notes i traducció castellana de Josep Villarroya, edició interrompuda als

primers fulls. Més tard, al darrer terç del mateix segle, en projectà una altra el degà del Col·legi d'Advocats de València, Vicent Dualde Furió, però tampoc no passà de projecte. Fa pocs anys començà a preparar-se'n encara una altra, limitada als furs de Jaume I en llur text llatí, i segons el manuscrit que designem L; fou empresa per Manuel Dualde Serrano; suspesa per raó de la dissortada mort d'aquest, ha estat represa per Antonio Ubieto i acaba de veure la llum pública.

Les serioses dificultats que presenta l'edició d'un text tan extens i heterogeni com el Furs de València, expliquen l'estancament dels projectes d'edició que fins avui s'han fet —tret del limitat que acabem d'esmentar—, els quals palesen la vitalitat d'una aspiració valenciana que, atesa la importància d'aquest corpus legal, persegueix un valuós objectiu a profit de la cultura del regne de València i de la història del dret en general. Aquesta mateixa aspiració impulsa l'edició present.

I

FONTS DE PRODUCCIÓ DEL DRET VALENCIÀ

La classificació més elemental de les fonts de producció del dret valencià és la que les diversifica en fonts de dret general i fonts de dret especial. Quant a les primeres, examinarem en primer terme les de dret general escrit, en llurs diverses modalitats (furs i actes de cort, privilegis i pragmàtiques), això és, la llei en sentit ampli; i en segon lloc les de dret general extralegal (costums, jurisprudència, dret supletori). Quant a les de dret especial, examinarem successivament les principals branques que el composaven.

FONTS DEL DRET VALENCIÀ EN GENERAL

En la constitució política del regne de València, allò que avui anomenem poder legislatiu de l'Estat radicava en el rei, el qual, unes vegades amb la intervenció de les corts i d'altres tot sol, dictava els preceptes constitutius del dret general. La primera classificació dels preceptes legals —que en dret valencià és molt important, perquè distingeix dos tipus de normes de valor diferent— és, doncs, la que destria els preceptes produïts en corts generals, dels preceptes donats sense intervenció de les corts.

ESTRUCTURA I FUNCIONAMENT DE LES CORTS. — Per tal de comprendre l'essència d'aquesta diferència de valor jurídic entre les dues citades menes de preceptes —punt fonamental de la doctrina jurídica pactista en què es basava, almenys des del segle XIII, la constitució de la Corona d'Aragó—, cal tenir una idea general de l'estructura i el funcionament de les corts com a institució representativa del regne.

Les corts no foren un organisme immutable en tot el transcurs dels segles de vida del dret valencià; al contrari, es tracta d'una institució que evolucionà a través del temps i que no es pot considerar definitivament consolidada fins al segle XIV. Això fa que els tractadistes del tema siguin relativament tardans; a València, els considerats com a clàssics són Pere Belluga, del segle XV,¹ i Mateu i Sanz, del XVII.² L'obra de qual³ és resumida per Crespí de Valldaura, l'obra del qual³ utilitzarem en l'exposició que segueix.

Les corts eren compostes pels tres braços o estaments clàssics: l'eclesiàstic, el militar i el reial. El pri-

1. Speculum, rúbs. 1-6.

2. Tratado de la celebración de Cortes generales del reino de Valencia (Madrid 1677), "De regimine", llib. I, cap. 3, § 1.

3. Observaciones, obs. 15, concl. 8.ª (I, 323-27).

mer representava l'Església i els seus vassalls; el segon, la noblesa i els seus vassalls; el tercer, els súbdits del rei, directament. Aquesta distribució en tres braços no varià mai.

Era doctrina clàssica, sostinguda pel jurista català Jaume Callís i pel valencià Pere Belluga,⁴ que integraven el braç eclesiàstic solament els eclesiàstics que tenien vassalls. Amb el temps, però, n'hi foren admesos d'altres —individus o comunitats— que no en tenien, com el bisbe d'Oriola i els capítols de Tortosa, Sogorb i Oriola, com diu el primer acte de cort del braç eclesiàstic de les corts de 1626.⁵ En el segle XVII, època de la seva màxima proliferació, el braç eclesiàstic es composava de dinou veus. Les cinc primeres tenien seient a la cort amb aquest ordre: 1.ª, l'arquebisbe de València; 2.ª, el mestre de Montesa; 3.ª, el bisbe de Sogorb; 4.ª, el bisbe de Tortosa; 5.ª, el bisbe d'Oriola. Les altres hi concorrien sense un ordre de prelación, i eren: els capítols de les catedrals de València, Sogorb, Tortosa i Oriola; l'abat de Valldigna, de l'orde del Císter; l'abat de Benifassà, del mateix orde; l'abat de Poblet (Catalunya), també del Císter; el prior de Valldecríst, de l'orde de la Cartoixa; el prior de Sant Miquel dels Reis, de l'orde de sant Jeroni; el general de l'orde de la Mercè. I dels ordres militars (llevat el mestre de Montesa, que ocupava el segon lloc), el comanador de Torrent, de l'orde de Sant Joan de Jerusalem; el comanador de Begís, de l'orde de Calatrava, i el comanador d'Orxeta, de l'orde de Sant Jaume. En 1653 encara es va concedir seient en corts al comanador del Pes Reial, de l'orde d'Alcàntara.⁶

Com diu Crespí de Valldaura, "in brachio militari, maior est concursus et multitudo".⁷ Talment com a Catalunya, concorrien a les corts de València, sense

4. Callís, Extravagatorium curiarum (Barcelona 1556), cap. 6; Belluga, Speculum, rúb. 6, núm. 17.

5. Veg., també, Crespí de Valldaura, Observationes, obs. 15, núm. 190 (I, 325).

6. Ibid., obs. 15, núm. 188 (I, 324).

7. Ibid., obs. 15, núm. 191 (I, 325).

cap ordre preestablert, nombrosos nobles, cavallers i generosos; en el segle XVII arribaren a ésser tres-cents. La diferència entre el nostre braç militar i el d'Aragó consistia en què aquest darrer se subdividia en dos, un de nobles sols i un altre de cavallers i "fidalgos". A Catalunya el braç militar era únic, com el valencià; hi havia la diferència de detall que a la regió germana eren admeses en el braç militar determinades persones que no eren cavallers però que tenien vassalls (com alguns ciutadans), mentre que ací no ho era ningú que no fos noble o cavaller; les persones que tenien vassalls sense ésser nobles, estaven representades en el braç reial. Així, el nostre braç militar era més classista que no el català.

Formaven el braç reial les ciutats i viles del patrimoni reial, les quals tenien una representació directa a raó d'un síndic cadascuna, tret de la ciutat de València, que en tenia cinc. En el segle XVII integraven aquest braç les ciutats de València, Xàtiva, Oriola i Alacant i les viles de Morella, Alzira, Castelló de la Plana, Vila-real, Ontinyent, Alcoi, Borriana, Cullera, Lliria, Biar, Bocairent, Alpont, Peníscola, Penàguila, Xèrica, Xixona, la Vilajoiosa, Caudet, Corbera, Layesa, Olleria, Carcaixent, Benigànim, Vilafamés, Onda i Callosa.⁸ En els segles anteriors no eren exactament les mateixes.

Les congregacions dels braços representatius del regne, convocades i presidides pel sobirà, podien tenir el caràcter de corts o bé el de parlaments. La diferència no era gaire precisa; Crespí de Valldaura els distingeix dient que "parlamentum autem dicuntur quae solum ad unum speciale negotium congregantur", mentre que les corts eren convocades amb les següents finalitats: la prestació del jurament de fidelitat al rei o al seu primogènit i successor, l'elaboració de les lleis, la reparació dels greuges, i l'atorgament de subsidis al rei per a la defensa dels regnes.⁹ En realitat, els monarques recorrien a les corts quan freturaven de diners, i les corts aprofitaven aquelles avinenteses per a obtenir del rei

8. Ibid., obs. 15, núm. 196 (I, 326).

9. Ibid., obs. 15, núm. 180 (I, 324).

la reparació dels greuges i l'establiment de noves lleis, als quals fets subordinaven l'atorgament dels subsidis. Aquesta és la raó per la qual el sobirà solia sentir-se incòmode en el "solium regium" de les corts. Altra-ment, el funcionament de les nostres corts era semblant al de les corts de Catalunya i al de les d'Aragó.

PRECEPTES PRODÛITS PER LES CORTS: FURS I ACTES DE CORT. — L'aspecte del funcionament de les corts que ara ens interessa més particularment, és que, des del segle XIV, els braços podien actuar conjuntament o separatament. Això motivava la diferència entre dues classes de preceptes o lleis: els furs i els actes de cort.

Crespí de Valldaura ens dóna la següent definició dels furs: "Fori apud nos dicuntur qui, rege et regno concurrentibus, in curiis deliberantur";¹⁰ és a dir, que era fur aquella disposició en la qual consentien el rei i els tres braços de la cort.

La forma corrent d'expressar la conformitat dels braços era la frase sacramental "Concordat curia", i la d'expressar el sentiment del rei, "Placet domino regi" o "Plau al senyor rei". No sempre, però, era tan planera la manifestació del consentiment, ja que ben sovint el sobirà acceptava amb reserves, a les quals la cort, també sovint, responia insistint en la petició amb la fórmula "Perseverat curia", i el rei replicava tot esmenant la resposta, o bé mantenint-la amb la fórmula "Perseverat dominus rex". És a dir, que la suplicació de la cort i la resposta reial formaven un diàleg entre ambdós poders, diàleg que podia acabar amb conformitat total, amb conformitat parcial, o sense conformitat. Només en el primer cas, i en el segon en aquella part en què hi havia conformitat, existia el fur. Poden veure's com a exemples els furs I-I-6, de l'any 1342, i el I-I-8, del 1403. Essent consentits per la representació de tot el poble, és evident que els furs fan dret universal, és a dir, obligatori per a tothom. Com diu Valldaura, citant Peguera i Fontanella, "quaecumque autem

10. Ibid., obs. 60, Summarium, núm. 2 (II, 112).

in curia aguntur, iura universalis sunt quae fiunt concurrentibus brachiis cum principe".¹¹

Ja hem dit que els braços de la cort podien actuar amb el rei conjuntament o separatament. Si actuaven conjuntament i el rei acceptava, sorgia el fur; si actuaven separatament, fent un sol braç o dos braços peticions al rei, dissentint-ne l'altre o els altres, i acceptant el sobirà, sorgia l'acte de cort, que precisament pel fet d'ésser consentit per un sol braç o dos i no per l'altre o pels altres dos, no era obligatori sinó per a aquelles persones representades en el braç o braços que els consentien. Valldaura ens ho diu lapidàriament: "Certum est quod ab uno brachio vel duobus, alio dissentiente, stabiliuntur, solum obligare personas illius brachii cuius consensus praestitus est".¹² En congruència amb això, els actes de cort ho eren d'un braç o de dos; així hi havia actes de cort del braç eclesiàstic, del braç reial o del braç militar, però no de tots tres, car aleshores es tractaria d'un fur.¹³ Els actes de cort de vegades també eren anomenats capítols de cort. Figuren a les col·leccions generals, i, per tant, a la nostra.

La doctrina jurídica més típica sobre els furs i els actes de cort els considerava com a paccionats entre el rei i els braços. Per tant, no podien ésser revocats per una sola de les parts. Per a llur revocació o modificació calien el consentiment del rei i el del braç o braços que els havien consentits. Aquest és un principi fonamental del dret valencià —com també ho és del dret català i del dret aragonès—, expressat així per Crespí de Valldaura: "Et quamvis modus curiarum, tempore labente sit mutatus, substantia tamen eadem est, scilicet totius populi et principis in idem placitum consensus";¹⁴ frase calcada de les paraules amb què Ulpí defineix, en el Digest, el pacte (fr. 1, § 2 "De pac.", 2, 14): "et est pactio duorum plurimumve in idem placitum consensus".

Les possibles transgressions d'aquestes lleis paccio-

11. Ibid., obs. 1, núm. 198 (I, 38).

12. Ibid., obs. 1, núm. 200 (I, 38).

13. Ibid., obs. 60, núm. 5 (II, 116).

14. Ibid., obs. 60, núm. 97 (II, 128).

nades per part del poder reial tenien un remei o garantia específic: el "greuge". Aquest era subsidiari dels remeis ordinaris, és a dir, que no procedia la via extraordinària del greuge si els remeis o recursos judicials ordinaris no havien esdevingut impossibles. El greuge era resolt a les corts mitjançant una sentència proferida pels "jutges tractadors", nomenats específicament per a tal objecte pel rei i els braços de la cort, i que juraven de procedir segons dret. El greuge era, doncs, la manifestació més específica de la doctrina pactista,¹⁵ i la màxima garantia de compliment de les lleis paccionades.

PRECEPTES PRODUÏTS PEL PODER REIAL SENSE INTERVENCIÓ DE LES CORTS: PRIVILEGIS I PRAGMÀTIQUES. — Sua-ra hem dit que, en la constitució política del nostre regne, el poder legislatiu de l'Estat radicava en el rei, el qual, unes vegades amb intervenció de les corts, i d'altres sense aquesta, dictava els preceptes constitutius del dret general. Doncs bé, si la doctrina legal paccionada (furs i actes de cort) no podia modificar-se sense consentiment dels braços de la cort, en canvi, totes aquelles matèries que no afectaven els preceptes paccionats podien ésser regulades pel rei sense intervenció de les corts. Això donava al sobirà una àmplia llibertat per a usar, per ell tot sol, del poder legislatiu, particularment important en les situacions noves, o sia en la multitud de matèries encara no regulades pel dret paccionat. Aquest tenia encara un altre gran portell per a facilitar la llibertat d'actuació del poder reial, i era el silenci de les corts, que a manera de "tacitus consensus populi" legitimava l'actuació del rei en aquells casos en què, havent-se actuat contra fur, les corts no protestaven. Un exemple molt clar, i cèlebre, és el privilegi d'Alfons el Benigne de 28 de gener de 1332 prohibint la segona apellació de les sentències dictades pel Consolat de València, privilegi que infringia el principi foral de la duplicitat d'apellacions (Furs, VII-VIII-

15. *Ibid.*, obs. 1, núms. 324-328 (I, 59).

2 i 18),¹⁶ però que, havent estat demanat pels jurats i prohoms de València, no produí en les corts cap protesta i seguí vigent fins a la seva modificació per un fur de les corts de 1403 (VII-VIII-17). D'altres vegades les mateixes corts demanaven que determinades disposicions dictades unilateralment pel rei esdevinguessin furs, com és ara la pragmàtica dels censals, feta fur l'any 1444 (IV-XXIII-59). Finalment, quan els preceptes reials eren contra fur i la cort protestava, el sobirà els revocava, com en el cas de la pragmàtica de 20 d'octubre de 1427, revocada en les corts de Morvedre de 1428 (IV-XXIII-58).

En la seva actuació "extra curias", el poder reial expedia documents de la més vària natura jurídica (provisions, sentències, privilegis, pragmàtiques, crides, concòrdies, cartes, etc.) i que, directament o indirectament, eren fonts de dret. Però cal distingir entre els documents directament produïts com a font de dret i els que no tenien sinó un valor indirecte, essent, com eren, simples actes judicials o polítics, i no pas normes jurídiques pròpiament tals, de caràcter general. D'aquests actes judicials o polítics n'hi ha, però, de tal importància que han estat inclosos en les compilacions generals, com són la sentència del rei Martí sobre el dret de pastures (I-II-9), o la concòrdia entre la reina Elionor i el cardenal de Comenge sobre la jurisdicció eclesiàstica (III-IV-10).

Els preceptes emanats del rei que tenien directament com a objecte la formulació de normes jurídiques positives, en virtut de la potestat reial de dictar-les unilateralment, són els privilegis i les pragmàtiques.

Els privilegis eren expedits pel sobirà a petició de part, i eren conseqüència de la necessitat de formular normes jurídiques sense esperar la convocatòria de les corts, que sovint trigava a tenir lloc. La ciutat de València és potser la que més sovintejava les peticions de privilegis; però també era freqüent que en demanessin l'Església, la noblesa, les ciutats i viles reials, les

16. A. García, Las apelaciones en el Consulado, BSCC, XXXVII (1961), 17-25.

confraries i corporacions, els jueus i els sarraïns, i els simples particulars.

La doctrina jurídica aplicable als privilegis determinava que aquests no podien ésser contraris als furs i als actes de cort. En els primers temps de la vida cristiana del regne, alguns privilegis, com el Privilegium magnum de Pere el Gran de 1283 i el Privilegi capitulat de Jaume II de 1302, foren donats en corts generals, circumstància per la qual vénen a ésser privilegis impropis, car realment són furs, i, com a tals, es troben inclosos en les compilacions generals d'aquests.

La qüestió jurídica més important que els privilegis plantejaven és si eren o no lleis paccionades, i, per tant, si el rei podia revocar-los unilateralment. El problema no existia respecte als privilegis impropis suara al·ludits, els quals participaven de la natura jurídica dels furs i, per tant, de llur irrevocabilitat. El problema resultava més complex tractant-se de privilegis pròpiament dits, donats sense cap intervenció de les corts, car ben sovint, en aquests casos, el rei rebia diners per raó de la concessió dels privilegis, i la regla que s'observava era: "privilegium accepto precio concessum, non potest revocari";¹⁷ regla que implicava la irrevocabilitat com a norma general, a la qual els juristes regalistes de l'època postclàssica s'esforçaven a trobar excepcions, amb una casuística inacabable. En conclusió, els privilegis, en sentit general, formaven part del dret paccionat i havien d'ésser respectats pel poder reial talment com els furs.

A partir del segle XIV hi ha en el dret valencià un nou tipus de norma jurídica de caràcter general, la pragmàtica, que el rei dictava unilateralment, "motu proprio", sense petició de part. La limitació essencial de la facultat de dictar pragmàtiques per part del sobirà, era que havien de respectar el dret paccionat (furs i actes de corts, i privilegis), car, si no ho feia, i les corts acusaven la contradicció de la pragmàtica amb el dret paccionat, el rei es veia obligat a revocar-la. Crespi de Valldaura exposa escaientment aquesta doc-

17. Valldaura, Observationes, obs. 101, núm. 17 ss. (II, 292).

trina clàssica, dient: "In nostro autem Valentiae regno certum est, principem nostrum posse legem universalem se solo et sine curiis condere pragmatilibus sanctionibus... dummodo foris aut privilegiis non repugnent".¹⁸

ELS COSTUMS. — Examinades les normes jurídiques de caràcter legal, ens ocuparem ara del valor jurídic d'aquelles fonts del dret que es produeixen enfora de la llei en sentit estricte, a saber, el costum, la jurisprudència i el dret supletori.

La doctrina jurídica del costum té, en dret valencià, una fesomia molt pròpia, la primera particularitat de la qual és l'amplitud del seu concepte, de tal manera que no són aplicables al costum valencià els conceptes romans i els que, basats en aquests, assimilien el costum al "ius non scriptum".¹⁹ Més aviat concorda amb la noció exposada per sant Ramon de Penyafort: "Consuetudo est ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur".²⁰

D'acord amb aquesta amplitud del concepte del costum, la classificació acadèmica tradicional en "secundum legem", "praeter legem" i "contra legem" no té gaire importància en dret valencià. N'hi té més la classificació en costums escrits i costums no escrits; els primers són els continguts en els Furs, o, com diu el privilegi LXIII de Jaume I en l'Aureum opus, "consuetudines in foris scriptas". Aquestes "costumes" escrites, que per distingir-les dels costums normals o no escrits designem en femení,^{20 a} participen de la natura jurídica dels furs, i, com aquests, són irrevocables.²¹ L'origen d'aquestes

18. Ibid., obs. 1, núm. 76 (I, 19).

19. Fr. 32 De leg., 1, 3; i Partidas, part. I, tít. 2, llei. 4.

20. Summa iuris (Barcelona 1945), pars prima, IX, in princ., pàg. 34.

20 a. La forma femenina del mot es troba, entre altres, en els textos següents: "Les costumes generals de la ciutat de Tortosa" (CT, pròleg); "Les costumes de la mar" (LCM, cap. 46); "Les costumes de València" (pròleg i fur III-VIII-4); "Les costumes de Catalunya entre senyors e vassalls" (Commem. de Pere Albert, inic.); "Les costumes del cors" (LCM, cap. 187 del ms. de València).

21. Valldaura, Observationes, obs. 1, núm. 166 (I, 33).

"costumes" escrites és típicament valencià, com veurem en parlar de l'origen del nostre dret, car el nucli originari d'aquest fou anomenat "costum", o "costumes de la ciutat de València",²² i passà en bloc a les compilacions dels Furs, el pròleg vell dels quals comença amb les conegudes paraules "Comencen les costumes". Els costums no escrits són els normals en el sentit actual de "ius non scriptum", i llur valor jurídic és el que exposem a continuació.

En dret valencià els costums no escrits es classifiquen en costums immemorials i costums ordinaris; els primers són aquells dels quals hom venia usant des de temps remots, i els segons els que no es troben en aquesta, diríem, possessió d'estat. Els costums immemorials eren admesos en totes llurs modalitats, àdhuc "contra legem", i es consideraven irrevocables, com a integrants del dret paccionat.²³ Els costums ordinaris no podien contradir el dret escrit i eren revocables.

Una altra classificació valenciana, molt interessant, del costum és la que el diversifica en judicial i extrajudicial. El primer es manifesta en virtut de dues o més sentències uniformes; el segon no té formulació en sentències judicials. El costum judicial és el que avui anomenem jurisprudència.

LA JURISPRUDÈNCIA. — Acabem de veure com en dret valencià la jurisprudència té la consideració de costum judicial. Com a costum, en el sentit actual del mot, no té base legal en el dret escrit, i, per tant, l'admissió de la jurisprudència com a font de dret té una base jurídica exclusivament doctrinal i consuetudinària. Per altra banda, aquesta via del costum judicial ha constituït històricament el camí d'admissió de la jurisprudència com a font de dret, no sols en el dret valencià, sinó en tot el de la Corona d'Aragó.

A casa nostra és Pere Belluga l'autor que, basant-se en textos del dret comú, ha fixat l'admissibilitat de la jurisprudència com a font de dret; després d'ell, tothom

22. Chabàs, Génesis, 16.

23. Valldaura, Observaciones, obs. 1, núms. 274, 277 (I, 49, 50).

ha seguit admetent-la,²⁴ segons la regla "duae sententiae inducunt consuetudinem iudicandi". L'única condició exigida a les dues sentències per a constituir norma és que tinguin autoritat de cosa jutjada, és a dir, que, adés per haver estat consentides per les parts, adés per haver estat confirmades en les instàncies respectives, tinguin caràcter de definitives. La normativitat de la jurisprudència era interrompuda per una sola sentència contrària, que, quan hi era, mantenia la qüestió en l'ambigüetat. Per bé que les sentències de tots els tribunals constituïen jurisprudència, no cal dir que les de la Reial Audiència, d'ençà del segle XVI, en què funcionà permanentment, eren les que gaudien de major prestigi i les més invocades en les alegacions. En els darrers temps forals, les sentències del Consell Suprem d'Aragó, tribunal suprem dels països de la Corona, alternen amb les de la Reial Audiència.

EL DRET SUPLETORI. — L'existència de llacunes o casos imprevists en el sistema jurídic valencià és reconeguda en la primitiva Costum, que, a la fi del pròleg, diu: "Volem que, là on aquestes costumes no poran abastar, aquells que jutjaran pusquen leerivament recórrer a natural sen e a egualtat". El dret supletori, aplicable en aquests casos no previstos, és doncs una matèria tractada des dels mateixos orígens del dret valencià.

Potser, però, l'interès del tema és més pujat en el caient històric que en el jurídic, car les disposicions que estableixen el dret supletori són filles de la llarga pugna entre el dret autòcton i el comú, entesos per tal el canònic, el romà i les glosses de llurs textos. Els furs vells establiren, com hem vist, per dret supletori el "natural sen e egualtat", traduint les paraules del text llatí "naturalem rationem et equitatem", precepte germà d'altres de coetàniament vigents als països de la Corona d'Aragó, i que tendien a contenir l'allau del dret científic romano-canònic.²⁵

La disposició del fur vell suara esmentada no fou,

24. *Ibid.*, obs. 1, núms. 112-20 (I, 25-27); Mateu i Sanz, De regimine, llib. II, cap. 8, § 2, núms. 13-15, p. 278.

però, complerta, i Jaume II hagué d'insistir en el mateix tema, donant per suposada la invasió del dret comú, en el privilegi de 30 de maig de 1309 (AO, Iac. II, cap. XLI, f. XLIX v), tot limitant l'aplicació d'aquest "in quantum iuxta formam et continentiam capituli contenti in foro, de necessitate fuerit ad iuris remedium recurrendum"; precepte reiterat pel mateix rei en 1316 (AO, Iac. II, cap. LXXVII, f. LVIII), i que Alanya interpreta segons la regla realment seguida: "quod in omnibus causis iudicetur secundum foros, et ubi forus non sufficerit, possit recurri ad ius commune" (AO, Iac. II, cap. XLI, f. XLIX v, rúbrica).

Encara es formà una altra doctrina legal, que representen els furs 3, 4 i 5 de la rúbrica preliminar dels Furs, dels anys 1283 i 1358 respectivament, la qual, aplicant la doctrina de Jaume I, estableix que "en aquelles coses que fur no bastarà, sie recorregut a seny natural de prohòmens del consell de cascuna ciutat, vila o loch del dit regne hon los dits pleyts o qüestions seran". Però d'aquesta doctrina, hom n'excloué el rei, el seu consell, els jutges delegats, el governador i el batlle, i llurs delegats i assessors, és a dir tots els tribunals superiors; la qual cosa, equivalia pràcticament a deixar relegada la norma al "ius fori" dels justícies locals, admetent l'aplicació del dret comú com a supletori en els tribunals reials superiors.²⁵

EL DRET ESPECIAL

Durant el període de vigència dels furs i els privilegis, no tot el dret que s'aplicava en el regne de València era contingut en aquells. Per raó adés de les persones, adés del lloc, adés de la matèria, també hi

25. Cf. J. M. Font i Rius, El desarrollo del derecho en los territorios de la Corona de Aragón (siglos XII-XIV), "VII CHCA" (Barcelona 1962), ponències, pàgs. 297-98.

26. El sistema valencià restà, doncs, en part com el d'Aragó i en part com el de Catalunya i Mallorca (cf. Font i Rius, op. cit., 298).

eren aplicades altres legislacions, a saber: el dret islàmic, el dret aragonès, el dret marítim i el dret feudal; i encara cal considerar com a dret especial el dret local. L'aplicabilitat d'aquests drets especials era reconeguda en els furs i els privilegis.

EL DRET ISLÀMIC. — El dret islàmic era una branca important del dret del País Valencià que regia les relacions dels sarraïns entre ells. La seva aplicació provenia de les cartes de rendició dels sarraïns, als quals hom respectà llur legislació.²⁷ La seva vigència en les qüestions civils i criminals entre sarraïns és expressament reconeguda en el privilegi de 23 de gener de 1338 (AO, Petri II, cap. x). Era anomenat "suna i xara", o, simplement, "suna", i pertanyia al dret o escola malequita d'Occident. Era dret sagrat, o "xara", compost del Corà i de la Suna, extreta de les tradicions del Profeta, recollides en les col·leccions clàssiques o autèntiques. Segurament, però, allò que hom aplicava directament eren els manuals de resolucions pràctiques basades en aquells textos.²⁸

EL DRET ARAGONÈS. — L'aplicació del dret aragonès tenia, com la de l'islàmic, un caràcter residual. Provenia de la repoblació del segle XIII, la qual, tant abans com després de promulgada la Costum de València, en molts indrets es féu segons el Fur d'Aragó. Quan ens ocuparem de l'origen del dret valencià, esmentarem la lluita jurídica, a València, per desplaçar el dret aragonès, fermament arrelat a les comarques septentrionals del regne.²⁹ En la rúbrica x del llibre I (De stabliments e de manaments del príncep) hom pot veure com fou

27. Que no era sempre la islàmica (cf. carta de població de Xivert, de 28 d'abril de 1234; BSCC, XXIV (1948), 226, la qual estableix el Forum iudicum).

28. Cf. carta de població d'Eslida, de 29 de maig 1242 (BSCC, XVIII (1943), 159).

29. Veg. H. García, El derecho de los conquistadores y el valenciano en nuestra provincia, BSCC, IX (1928), 240-45; M. Gual Camarena, Estudio de la territorialidad de los Fueros de Valencia, EEMCA, III (1948), 262-89.

acceptat el Fur de València i renunciat el d'Aragó per Borriana i Vila-real l'any 1328 i com aquell fou imposat a la tinença de Culla en 1403. En els Extravagants (XXXIIIIV de l'edició S) veurem com aquell mateix any el Fur d'Aragó era servat a la tinença d'Alcalatén.

EL DRET MARÍTIM. — En temps de la promulgació de la Costum de València el dret marítim no tenia normes pròpies, separades de les del dret general dels Furs. El 1.^r de desembre de 1283 un privilegi (AO, Petri I, cap. XX) introduí a València la Costum de la mar, que ja era aplicada a Barcelona.³⁰ Entre els anys 1343 i 1345 es formà amb aquesta i amb altres elements una recopilació anomenada Capítols del Consolat³¹ i, després, Llibre del Consolat de mar, més endavant divulgat per la impremta sota aquest títol. València tingué un text propi del Llibre del Consolat de mar, diferent del text vulgar o mallorquí, sobretot pel fet que en el text valencià hi ha una ordenació sistemàtica peculiar dels capítols, i dins el cos del recull s'inclouen les Costums de les armades, les quals en el dret vulgar formen secció a part.³² L'Orde judiciari (o Ús) del Consolat de València, que encapçala el conjunt de la compilació, presenta així mateix algunes diferències degudes a modificacions posteriors al 1345, adés sorgides dins el dret valencià, adés provinents d'influència mallorquina. La difusió d'aquesta col·lecció a la Mediterrània és prou coneguda perquè n'hàgim de parlar ara.

EL DRET FEUDAL. — Dins les matèries peculiars del dret feudal tingueren semblantment aplicació a València dues col·leccions importants que no són pròpiament

30. A. Garcia, El derecho marítimo preconsular, BSCC, XXXVI (1960), 47-74.

31. J. M. Quadrado, Privilegios y franquicias de Mallorca (Palma de Mallorca 1894), 97.

32. A. Garcia, La datació de la compilació valenciana del "Llibre del Consolat de Mar", "VIII CHCA" (València 1967); i Estudios sobre los orígenes del Derecho marítimo hispano-mediterráneo, AHDE (1969), 213-316; i A. Villalba, La miniatura valenciana en los siglos XIV y XV (València 1964), 55-59.

valencianes: els Usatges de Barcelona i la Costum d'Espanya.

Els Usatges, a vegades anomenats Costums de Barcelona, són esmentats sovint en les donacions feudals de castells.³³ A més, el fur IX-XXI-8 de Jaume I conté el reconeixement explícit de llur vigència en el cas concret a què es refereix.

La Costum d'Espanya és aplicada a València, com a Catalunya, en les donacions feudals de castells.³⁴ No hem trobat en els Furs reconeixement explícit de la seva aplicació, però existeix un text valencià de la Costum d'Espanya que reproduceix el conegut títol XVIII de la Partida II.³⁵

EL DRET LOCAL. — Segurament per raó de la repoblació tardana del regne, el dret local no hi arribà a tenir una importància com la que assolí a Catalunya i a Aragó, on donà lloc a la formació de costums i furs extensos (Lleida, Tortosa, Terol, etc.). No fóra, però, correcte d'afirmar que a València no hi hagué dret local, perquè àdhuc considerant els privilegis valencians locals com a manifestacions del dret general escrit, són acusadíssims dos importants nuclis de dret de caràcter local: les cartes de població i les ordinacions i els establiments de les ciutats i viles.

El conjunt principal de les cartes de població valencianes correspon a les dues èpoques de forta repoblació del regne, o sia, en primer terme, al segle XIII, i en segon lloc al XVII; n'hi ha encara algunes dels segles intermedis. Els arxius generals que han conservat aquesta documentació són l'Arxiu General del Regne de València (seccions del Real, de la Batllia, de Justícia i de Governació), l'Arxiu Històric Nacional, de

33. Gual Camarena, Estudio de la territorialidad, 268.

34. Ibid., 286-87.

35. J. Beneyto Pérez, Un código valenciano de las "Costums d'Espanya", "Almanaque Las Provincias" (València), 1934, 339. Com a obra de caràcter general cal veure R. d'Abadal, Les "Partidas" a Catalunya, "Estudis Universitaris Catalans", VI (1912), 13 ss; VII (1913), 118 ss. Veg., també, J. A. Maravall, El concepto de España en la Edad Media (Madrid 1964), 503-17.

Madrid (mss. 542 C, 819B, 660B i 1126 B), i, per a les cartes de població del segle XVII, l'Arxiu de Protocols notarial del Reial Col·legi de Corpus Christi, de València.³⁶ A més de la Colección de fueros y cartas-pueblas de España,³⁷ Miquel Gual Camarena n'ha formada una sota el títol de Cartas pueblas valencianas, que obtingué el premi Menéndez Pelayo del C.S.I.C. l'any 1947. Aquesta col·lecció no ha estat publicada, per la qual cosa actualment el conjunt més considerable de textos editats és encara l'aplegat en el "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", on des de l'any 1920 se n'han inserit més de cinquanta, en llur majoria pertanyents a la "governació d'enllà Uxó", que en aquest punt és la més ben estudiada.

Vet ací les localitats a què corresponen les cartes de població d'aquesta sèrie, amb indicació de les respectives dates d'atorgació, i els volums i pàgines del "Boletín" esmentat on figuren: Adzaneta, 8 gen. 1272 (I (1920), 122); Ain, 22 maig 1242 (XVIII (1943), 159); Alahor, jul. 1237 (XIV (1933), 198); Alber, 11 gen. 1262 (XIII (1932), 395); Alcalà de Xivert, 7 març 1251 (XXXIII (1957), 253); Alcora, 31 des. 1305 (XXVII (1951), 27); Ali, 12 jul. 1234 (XIX (1944), 103); Almassora, 15 ag. 1237 (XV (1934), 287); Ares, 23 gen. 1243 (I (1920), 187); Bellestar, 9 març 1278 (XIV (1933), 433); Belloc, 11 gen. 1262 (XIII (1932), 395); Benassal, 3 gen. 1239 (XII (1931), 244); Benicarló, 13 juny 1236 (IV (1923), 189); Benicassi, 2 set. 1603 (XIX (1944), 42); Benlloc, 5 març 1250 (II (1921), 297); Berita, 7 març 1405 (XIII (1932), 33); Betxí, 9 des. 1611 (XXVII (1951), 111, 326); Boixar, 15 març 1236 (I (1920), 58); Borriol, 12 i 15 febrer 1250, 4 jul. 1307 (XXII (1946), 13, 15; XXV (1949), 153); Cabanes, 19 juny 1243 (II (1921), 183); Càlig, 12 jul. 1234 (XX (1944), 103); Carrascal, 17 abril 1239 (XLIV (1968), 234); Catí, 25 gen. 1239 (X (1929), 85); Cervera del Maestrat, 8

36. Catálogo de la Exposición de Derecho Histórico del reino de Valencia (València 1955), 38.

37. Colección de fueros y cartas-pueblas de España. Catálogo. Madrid, R. Acad. de la Historia, 1852.

oct. 1235 (XXIII (1947), 389); Coratxar, 7 febr. 1237 (XXXVII (1961), 268); Coves de Vinromà, 11 nov. 1281 (XXVI (1950), 88); Culla, 23 març 1244 (XI (1930), 36); Eslida, 29 maig 1242 (XVIII (1943), 159); Forcall, 8 maig 1246 (XV (1934), 117); Fredes, 15 març 1236, 27 des. 1226 (I (1920), 58; XI (1933), 339); Llucena, 6 maig 1335 (XXV (1949), 275); Mola Escabosa, 3 febr. 1237 (XIV (1933), 198); Montornès, 2 set. 1603 (XIX (1944), 42); Morella, 17 abril 1233, 16 febr. 1250 (XIII (1932), 291); Onda, 28 abr. 1248 (V (1924), 283); Orpesa, 3 abr. 1587 (XXIX (1953), 162); Palmes, 29 maig 1242 (XVIII (1943), 159); Peniscola, 22 febr. 1251 (IV (1923), 192); Penya d'Aranyonal, 7 febr. 1237 (XXXVII (1961), 268); Perarola, jul. 1237 (XIV (1933), 199); Polpís, 15 febr. 1287 (XXIV (1948), 65); Ribesalbes, 7 març 1405 (XIII (1932), 33); Rossell, 17 juny 1273 (XXXVII (1961), 127); Sant Mateu, 17 juny 1237 (XXXV (1959), 264); Saranyana, jul. 1237 (XIV (1933), 199); Senguer, 29 maig 1242 (XVIII (1943), 159); Silla, 31 oct. 1243 (I, (1920), 23); Tales, 28 abr. 1248, 27 maig 1260 (V (1924), 283; XXVIII (1952), 437); Torreblanca, 30 ag. 1576 (XII (1931), 83); Truselles, 7 març 1405 (XIII (1932), 33); Vall d'Alba, 23 març 1264 (III (1922), 29); Vall d'Uixó, ag. 1250 (XIII (1932), 168); Vallibona, nov. 1233 (XIII (1932), 293); Veo, 29 maig 1242 (XVIII (1943), 42); Vilafamés, 30 ag. 1241 (III (1922), 264); Vilafermosa, 9 març 1243 (IX (1928), 166); Vilafranca, 7 febr. 1239 (XIII (1932), 190); Vinars, 29 set. 1241 (IV (1923), 192); Vistabella, 3 abr. 1251, 28 maig 1382 (XII (1931), 132); XIV (1933), 461); Viver, 12 abr. 1367 (XLIV (1968), 166); Xivert, 28 abr. 1234 (XXIV (1948), 226); Xodos, 17 juny 1254 (XXVI (1950), 15).

De les cartes de població conservades i no publicades encara, Gual Camarena en recopilà unes tres-centes, de localitats dels Països Valencians i segurament se'n conserven moltes més.

Ordinacions i establiments són conseqüència del "ius statuendi" que hom reconeixia a les ciutats i les viles. Regulen principalment matèries de les que avui en diríem de policia urbana i rural, així com el règim

municipal. Tot i ésser ben palès llur interès per al coneixement del dret consuetudinari, no són pas gaires els textos publicats fins ara.³⁸

II

ESTRUCTURA DE LES COL·LECCIONS DE FURS I ACTES DE CORT

Perquè hom pugui fer-se càrrec de l'organització sistemàtica i el contingut de les col·leccions generals de furs, cal fer algunes observacions generals, abans de ressenyar-ne els manuscrits i les edicions.

Totes les col·leccions estan distribuïdes en llibres; en dos o en nou llibres segons els manuscrits o les edicions. Els llibres ho estan en rúbriques o títols, i les rúbriques o títols ho estan en furs o capítols. L'esquema de la divisió en rúbriques i llibres és el següent:

LLIBRES	RÚBRIQUES, EN EL MS. B
S B	(Variants de S, entre parèntesis)
I I	Començament de saviea. Comencen les costumes.
I	I Del terme del regne e de la ciutat de València.
II	De les pastures e del vedat.

38. Es poden consultar els estudis i textos següents: R. Chabàs, El Libro de las ordenanzas municipales de Alcira, "El Archivo", VII (1893), 302-18; F. Valls Taberner, El "Llibre dels Establiments" de la vila i aldees de Morella, de 1530, RJC, XXXII (1926), 232-61; id., Establiments per als llocs del monestir de Benifazà, RJC, XXXII (1926), 172-86; id., Els establiments d'Herbés, de 1326, RJC, XXXIII (1927), 67, 169; M. Segarra Roca, Els establiments de la vila de Catí, RJC, XXXIV (1928), 520-38; S. Carreres Zacarés, Ordenaciones municipales valencianas de la Edad Media, València, 1944; F. Roca Traver, Ordenaciones municipales de Castellón de la Plana durante la baja Edad Media, València, Inst. Alfonso el Mag-nánimo, 1952; A. Monzó Mugués, Establiments de la Villamalefa, ACCV, XIV (1953), 37-76; J. Sánchez Adell, Establiments de Morella y sus aldeas, de 1370, BSCC, XXX (1954), 249; XXXI (1955), 144; L. Revest Corzo, Libre de ordinacions de la vila de Castelló de la Plana (Castelló de la Plana, Armengot, 1957).

S B

- III De la cort (e del bal·le).
- IIII Del quart e de les penes de la cort.
- V De segurtat e de donar fermaça.
- VI De clam que no sia mudat.
- VII Quals persones e quals coses pusque hom pendre sens manament de la cort.
- VIII Que juheu ne eretge ne sarrahí no haje servu cristià.
- IX D'aquels qui fugen a les esgleyes.
- X Dels establiments e dels manaments del príncep.
- XI De ignorància de dret e de feyt.
- XII De prec feyts al príncep.
- XIII Que pendent e durant lo pleyt alcú no's pusque appellar.
- XIIII Si contra dret alcuna cosa serà inpetrada.
- XV Dels vults e de les images.

II

- I De demostrar escriptures públiques o comunes.
- II D'aquells qui seran appellats en dret.
- III De covinençes e de conspiracions, ço és, de mals enprenimens.
- IIII De transactions e de compositions.
- V De errada de compte.
- VI Dels advocats.
- VII De quals coses infàmia sia donada o posada a alcú.
- VIII De procuradors.
- IX Que alcú no pusque les sues actions o deman-des donar ne comanar a pus poderós de si.
- X Dels negocis o dels afers que per alcú sien menats o feits.
- XI D'aquelles coses que seran feytes per força o per paor.
- XII Del mal enguan.
- XIII De restitució dels menors.
- XIIII Si tudor o curador serà e·ls feyts dels menors.
- XV De arbitres reebuts e de dar seguretat.
- XVI De nauzers, de taverners e d'ostalers.
- XVII De sagrament de calúmpnia.

III

- I De juhiis (e orde de aquells).
- II Que negú per força no sie tengut de acusar ne de demanar altre.
- III De contestatione litis, ço és, de començar lo pleyt.

S B

- III De dilacions, ço és, de alongamens e de fèries, ço és, de dies en què hom no deu pledeyar.
 - v De jurisdicció, ço és, de poder de tots jutges e de for covinent, ço és, de cort covinent (e de contenció de jurisdicció).
 - VI En qual loch deja ésser feita demanda de crims o de possessions o de lexes feitas en darrera voluntat.
 - VII On deu ésser demanat aquel qui promès donar o pagar alguna cosa en cert loc.
 - VIII En qual loch deje ésser feita demanda de coses.
 - IX En qual loch heretat deje ésser demandada.
 - x En qual loch deu ésser demanat compte d'alcuna administratió.
 - XI De donacions que sien feitas contra officí de pietat.
 - XII De demanda de heretat.
 - XIII En qual manera deu e pot hom recobrar la sua cosa que altre té.
 - XXIII De usufruyt, ço és, d'aquel qui ha dret e'l fruyt a reebre d'aquela cosa e no ha dret en la propietat.
 - xv De clavegueres e d'estremeres o d'albellons.
 - xvi De servitut d'aygua e d'altres coses.
 - xvii De dan donat.
 - XXIII De divisió o de partició dels hereus.
 - xix De les coses comunes a partir.
 - xx D'aquels qui seran companyons d'un metex pleyt.
 - xxi A demostrar aquella cosa moble en juhí que serà demanada.
 - xxii De jochs e de jugadors (e blasfemadors).
- III
- I Si certa cosa serà demanada.
 - II Per qual rahó deu hom demanar ço que no serà degut e serà pagat e ço que per leya rahó e desonesta serà promès.
 - III De condició furtiva, ço és, de cosa que serà emblada.
 - III De demandes e de obligations.
 - v Que la muller per lo marit ni'l marit per la muller ne la mare per lo fil no sie demanada.
 - VI Ne'l fill per lo pare ne'l pare per lo fill emancipat ne'l libert per lo patró sia demanat.
 - VII D'aquells qui s'establexen pagadors d'alcun aver o d'altra cosa per altre.
 - VIII De proves.
 - IX De testimonis.

S B

- x Més val ço que en veritat és feyt que ço que fentament és escrit.
- XI Per qual rahó deu hom demanar peyora que haje mesa a altre.
- XII D'aver qui serà promes de prestar e no serà prestat.
- XIII De compensatió.
- XIII De usures.
- xv De depòsit, ço és, de comanda e de les coses de les quals no deu ésser feyta comanda.
- XVI De manament que alcú fa a altre per sos pleits a menar o per altres coses a fer.
- xvii De companyia.
- xviii En qual guisa compra e venda sia feyta.
- xix Quales coses no deuen ésser alienades.
- xx Per qual rahó se deu ne's pot venda desfer ni trenchar.
- xxi De les fires e dels mercats.
- xxii De les coses logades e d'aqueles que són preses a loguer.
- xxiii De dret de cosa que serà donada a cenç.
- xxiii (De dècimes e primícies).

V

- I De arres e d'esposalles.
- II Si la muller a qui lo marit lexa l'usufruyt pendrà altre marit.
- III De promessió d'exovars e del dret dels exovars.
- III De donacions que seran feitas entre marit e muller.
- v En qual manera sia demanat l'exovar quant lo matrimoni serà solt e departit.
- VI De tutoria que serà donada en testament o sens testament.

VI II

- I Dels servus qui fugen e dels furts.
- II En qual guisa los frares dejen tornar en part los bens que auran haüts del pare o de la mare après la mort d'aquels ab los altres frares qui res no hauran haüt.
- III Quales poden fer testament o no, o quales lo pussen tenir o no.
- III De testaments.
- v D'aquells qui moren sens que no hauran fait testament.
- VI En qual guisa hereus sien feyts.
- VII De dret que han los hereus de deliberar si seran hereus o no.

primitiva en rúbriques és corroborada pel fet que l'any 1272 fou imitada per la Costum de Tortosa.

La divisió en llibres és fluctuant, ja que, com veurem més avall, en els manuscrits primitius el text es distribueix en dos llibres, mentre que en els del segle xv la divisió és en nou.¹

Hem d'advertir, però, que l'opinió tradicional no és pas aquesta, ans considera que la divisió en nou llibres procedeix del temps de Jaume I; de la qual opinió el més típic representant és potser Francesc Joan Pastor, que, en l'epístola que encapçala la compilació de 1547-48 diu: "Is namque" —es refereix a Jaume I—, "ut totius libri argumentum breviter cognoscatis, novem libros de his foris, ordinem Iustiniani Codicis in omnibus fere insecutus, conscripsit". Però n'hi ha prou amb fullejar els manuscrits del segle xiv (veg. infra pàgs. 68 ss.) per convèncer-se que en l'època de Jaume I la divisió en nou llibres no existia. En el que Pastor té raó és en el fet que les rúbriques dels Furs segueixen l'ordre del Codex repetitae praelectionis de Justinià en els seus primers nou llibres. Aquesta correlació, però, és seguida, d'una manera idèntica, tant per la forma vella dels dos llibres com per la nova dels nou.

Si hom compara avui els Furs amb el Codex justinianeu trobarà de bell antuvi l'anomalia que aquest té dotze llibres i no pas nou, anomalia que li semblarà més evident si té en compte que el notori Pastor actuà assessorat pel doctor Pere Joan de Capdevila, advocat de València, al qual evidentment no es pot imputar ignorància del nombre de llibres del Codex. L'explicació d'això és molt clara: en la distribució antiga del Corpus Iuris Civilis, el Codex només comprenia els nou primers llibres, car els altres tres formaven part del que hom anomenava Volumen parvum.²

1. El manuscrit més antic que adopta la divisió en nou llibres és C (veg. infra, pàg. 69).

2. L'obra compiladora de Justinià (Corpus Iuris Civilis) es divideix actualment en tres parts: Institucions i Digest, Codi, i Novel·les; però les edicions antigues, i no cal dir els manuscrits anteriors a l'impremta, la dividien en les cinc parts següents:

Quant a la correlació entre les rúbriques del Codex i les dels Furs —de la qual, com hem vist, també en parla Pastor—, cal precisar que l'ordre de les rúbriques dels Furs, tot i que va seguint sensiblement l'ordre dels títols del Codex, no ho fa d'una manera exacta, ja que al llibre I el paralelisme no comença fins a la rúbrica VIII ("Que juheu ne eretge ne sarrahí no haze servu cristià") i en el llibre IX només es pot seguir fins a la rúbrica VI ("De questões e demandas feitas ab turments"); després se'n perd el fil

A) El Volumen parvum, anomenat entre nosaltres, simplement, el Volum i de vegades les Autèntiques, que comprenia les Institucions o Instituta, els tres darrers llibres del Codex, les Autèntiques o Novel·les en la part que es coneixien, els Libri feudorum, i algunes constitucions dels emperadors alemanys, des de Frederic a Conrad (Decima collatio), afegides a les nou "collationes" en què l'escola dels glossadors dividia les noranta-sis novel·les proveïdes de glosses. Heineccius atribueix l'addició de les Autèntiques al Corpus Iuris a Irnerius, jurista bolonyès del segle XII, i els Libri feudorum a Hugolinus, de la mateixa escola. Aquest Volumen parvum anà creixent en les successives versions, i en les edicions del segle XVI hom hi troba l'Epítome de Julià, les lleis lombardes, en la forma dita Lombarda, el Brachilogus Iuris Civilis i altres elements.

B) El Digestum vetus, anomenat entre nosaltres la Digesta vella, que comprenia, en la forma vulgata o "bononiensis", des del llibre 1 al 24 (originàriament fins a la inscripció de la llei 2 d'aqueix títol, i després el títol 2 sencer, De divortiis et repudiis).

C) El Digestum infortiatum, anomenat entre nosaltres Digesta inforçada, i més sovint La Inforçada simplement, que comprenia del 24,3 fins al 38.

D) El Digestum novum, dit entre nosaltres la Digesta nova, que comprenia els llibres restants, 39 a 50.

E) El Codex, que comprenia només els nou primers llibres, car els altres tres formaven part del Volumen parvum.

Veg. J. C. Heineccius, Recitationes in elementa juris civilis, Venècia, Haeredes Balleonios, vol. I (1817), Proemium, §§ 13 i 14, pàg. 98; P. Bonfante, Historia del Derecho Romano, trad. J. Santa Cruz, Edic. de la "Revista de Derecho Privado" (Madrid), II (1944), 226 i 234-35; M. Mitjà, Pedro de Rajadell y su biblioteca jurídica, "Estudios históricos y documentos de los archivos de protocolos", I (Barcelona 1948), 71-72; J. M. Madurell, Micer Jaume Callís y su biblioteca jurídica, AHDE, any 1963, pàgs. 548-49; A. García, La sistemática de las compilaciones del derecho valenciano, "Ligazas", I (València 1968), 207-21, i El "Corpus iuris civilis" en els documents dels segles XII-XV, "Ausa", núm. 62 (Vic 1969), 89-102.

de la correlació. Quant als llibres, és interessant d'observar que els Furs no reproduïxen totes les rúbriques del Codex, ans només en reproduïxen algunes i se'n salten d'altres. Per a il·lustrar-ho, transcrivim a continuació les rúbriques o títols corresponents al llibre II del Codex, amb les correspondències al mateix llibre dels Furs.

- I De edendo (Furs, II-1).
- II De in ius invocando (Furs, II-11).
- III De pactis (Furs, II-III).
- IV De transactionibus (Furs, II-IV).
- V De errore calculi (Furs, II-V).
- VI De postulando (Furs, II-VI).
- VII a XI No són als Furs.
- XII Ex quibus causis infamia irrogatur (Furs, II-VII).
- XIII De procuratoribus (Furs, II-VIII).
- XIV Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus prestare, vel actiones in se transferre (Furs, II-IX).
- XV a XVIII No són als Furs.
- XIX De negotiis gestis (Furs, II-X).
- XX De his quae vi metusve causa geste sunt (Furs, II-XI).
- XXI De dolo malo (Furs, II-XII).
- XXII De in integrum restitutione minorum (Furs, II-XIII).
- XXIII i XXIV No són als Furs.
- XXV Si tutor vel curator intervenerit (Furs, II-XIV).
- XXVI a LV No són als Furs.
- LVI De receptis arbitris (Furs, II-XV).
- Furs, II-XVI: No és al Codex.
- LVII i LVIII No són als Furs.
- LIX De iurejurando propter calumniam dando (Furs, II-XVII).

La confrontació precedent ens mostra que el treball del jurista dels segles XIV o XV que dividí el text en nou llibres fou ben simple; com que les rúbriques del text vell seguien les del Codex, n'hi havia prou, per a la distribució en llibres, amb tallar les sèries on el Codex les tallava. En fou una conseqüència la desmesurada extensió del llibre novè, en el qual figuren la major partida de les rúbriques sense correspondència en el Codex.

Més important que la divisió en llibres és el treball de recopilació dels furs posteriors que s'anaren afegint als primitius i donaren lloc a dues formes de la recopilació, les quals hom ha anomenat, respectivament, cro-

nològica i sistemàtica. En la primera forma, només s'adopta la divisió clàssica en llibres i rúbriques per als furs de Jaume I; els furs posteriors formen una segona part, ordenada generalment per ordre cronològic de les corts en què foren promulgats. La forma sistemàtica, en canvi, incorpora, quan la matèria s'hi presta, tots els furs, tant els de Jaume I com els posteriors, als llibres i rúbriques de la divisió clàssica, i forma una segona part, anomenada Extravagants, amb tots aquells furs que hom no pot incloure còmodament en les dites rúbriques. Aquesta forma sistemàtica esdevenia ràpidament antiquada, i els furs nous que les corts posteriors anaven promulgant eren afegits segons ordre cronològic. Aquest és el cas de la recopilació oficial de 1547-48, a la qual calgué afegir, segons cronologia, els de les corts de 1547, 1552, 1564, 1585 i 1604; però en restaren fora els de les corts de 1626 i 1645, cas que veiem repetit en la tradició manuscrita.

III

IMPORTÀNCIA HISTÒRICO-JURÍDICA DELS "FURS"

No cal ponderar la importància dels Furs en l'aspecte històric, com a simple cartulari o col·lecció de documents, en llur majoria datats dels segles XIII a XVIII. Cal dir, però, que en aquest aspecte els furs tenen com a complement indispensable els privilegis, que ara per ara només podem trobar en l'Aureum opus, l'única edició del qual és encara la de 1515.¹ Així, una vegada publicats els furs, caldrà posar en el primer pla dels desiderata urgents l'edició d'aquest altre corpus, perquè ambdós, el dels furs i el dels privilegis, constitueixen, per als segles suara esmentats, les col·leccions diplomà-

1. Aureum opus regalium privilegiorum civitatis et regni Valentie, edició de Lluís Alanya, València, D. Gumiel, 1515.

tiques més importants del regne de València, a les quals cal recórrer constantment per a l'estudi de les qüestions jurídiques i històriques.

En el caire jurídic, o més ben dit històrico-jurídic, la importància dels Furs puja de to, per tal com representa, sempre amb l'indispensable complement dels privilegis, tot un sistema jurídic viu, en el doble aspecte diacrònic i sistemàtic, amb tota la seva significació dins el panorama general de la història del nostre dret. En les ratlles que segueixen tractarem de fer-ho veure, sense el propòsit, però, de donar solucions definitives a les qüestions principals que els Furs plantegen, l'estudi acurat de les quals reservem per al darrer volum d'aquesta edició, per la raó pràctica de la disponibilitat del text total.

Si el dret dels països de la Corona d'Aragó ha estat estudiat en els temps moderns d'una manera insuficient, hem de reconèixer que el dret valencià pateix d'aquest mal més que cap altre. No és pas que la bibliografia jurídica valenciana produïda durant el segle passat i el present sigui escassa, com ho indica la que més avall (pàgs. 87 ss.) hem seleccionat, però unes vegades, les més, per raó de la limitació dels propòsits, i d'altres per absència d'una metodologia adient, el coneixement del dret valencià, tot i els estimables estudis jurídics que s'han fet, es troba encara molt distant d'un estat mitjanament acceptable. I és que l'assequibilitat dels textos, premissa per a una bona metodologia, ha estat fins ara pràcticament il·lusòria per a l'estudiós.

Una mostra ben clara d'això que diem és el fet que durant molts anys ha circulat com a moneda corrent la conjectura que va fer Hinojosa,¹ a no per als Furs de València, sinó per a la Costum de Tortosa, d'haver utilitzat ambdós textos la *summa* provençal Lo Codi. N'hi ha prou amb repassar el text dels furs de Jaume I, sobretot el llatí de L, per a veure que molts d'ells són transcripció literal directa del Codex repetitae praelectionis,

1 a. La admisión del derecho romano, dins *Obras*, II, 394 i ss., i *BALB*, V (1909-1910), 209 i ss. Veg. també Galo Sánchez, Sobre la relación del Fuero valenciano con "Lo Codi", *AHDE*, II (1926), 583.

sense cap text intermediari.² Una altra manifestació, també ben significativa, de la desconeixença del text dels Furs és el concepte erroni, que durant força temps prevalgué, de llur derivació del codi tortosí, concepte definitivament rectificat per Honori Garcia³ i per Cots i Gorchs⁴ en comprovar la utilització dels Furs per la Costum de Tortosa. Però l'aspecte en què més clarament es veuen els resultats a què han dut la limitació dels propòsits i la insuficiència metodològica en la investigació històrico-jurídica del dret valencià, és el referent a la creença de no haver existit un element consuetudinari en el codi valencià de Jaume I. Chabàs⁵ i Danvila,⁶ amb un criteri massa apodíctic, sens dubte gratuït, pensaren que al temps de la promulgació de les Costumes de València (1240) el regne no estava poblat, i per tant no podia haver-hi costums a recollir en el nou codi, raó per la qual el rei, amb l'assessorament dels juristes, havia de tirar per la drecera, imposant un codi calcat sobre el de Justinia. Honori Garcia⁷ s'oposà obertament a aquesta visió, la qual ha fet, en bona part, que

2. Assenyalen com a exemples els casos següents: el fur I-viii-1 transcriu la llei c.1, "Ne christ. manc. haer.", 1, 10; el fur I-x-1 transcriu la llei c.7, "De leg. et const.", 1, 14; el fur I-x-2 transcriu la llei c.1, "De mandat. princ.", 1, 15; el fur I-xi-1 transcriu la llei c.7, "De iur. et fe. ig.", 1, 18; el fur II-ix-2 transcriu la llei c.7, "De hiis quae vi me. c. g. s.", 2, 20; el fur II-xi-3 transcriu la llei c.12, "De hiis quae vi me. c. g. s.", 2, 20. Aquestes dues darreres concordances són desenvolupades amb els textos més avall indicats en el capítol v. Se'n podrien trobar encara molts més casos. En l'anotació de la nostra edició donem les referències exactes al Codex.

3. Los fueros de Valencia y la Costum de Tortosa (BSCC), XIV (1933), 326 ss.

4. Les "Consuetudines civitatis Dertusae", III. El problema de les relacions amb el codi de les "Costumes e stabliments de València", *RJC*, XLI (1935), 61, 179 i 419; *XLII* (1936), 57-80.

5. Chabàs, Génesis, 16.

6. M. Danvila y Collado, Estudios críticos acerca de los orígenes y vicisitudes de la legislación escrita del antiguo reino de Valencia, Madrid 1905.

7. Sobre el fondo consuetudinario del derecho de Valencia, *BSCC*, XVIII (1943), 17-29; Posibilidad de un elemento consuetudinario en el código de Jaime I, *BSCC*, XXIII (1947), 428-450, i *XXIV* (1948), 5-14.

hom tingués inexactament els Furs per un codi poc original, i no gens reeixit, en la reglamentació institucional, i postulà, per a l'estudi de la qüestió, un dels elements metodològics bàsics, el coneixement de les institucions. Tanmateix, aquest estudiós, en fixar-se d'una manera massa exclusiva en l'element mossaràbic, no tragué totes les conseqüències que derivaven d'aquesta idea bàsica; però el camí restava obert, i avui hom pot lliurar-se a una profitosa comparació d'institucions i de textos que acusa la proteica diversitat d'influències i elements presents als Furs, en els quals trobem una superposició de capes o estrats institucionals, fins ara gairebé desconeguts.

Si no el més estudiat, almenys el més insistentment assenyalat d'aquests estrats o capes institucionals, ha estat l'estrat romà, o més ben dit romanístic. Dins el fenomen general de la romanització dels drets hispànics, sembla que cal distingir dues fases, que corresponen sensiblement a dues modalitats d'importació del material jurídic romà. En una primera modalitat, més primitiva o rústica, s'observa una tendència que en podríem dir literalista, consistent en la incorporació literal de textos romans o romanitzats a les nostres lleis. És representada per les addicions fetes en la segona meitat del segle XIII a l'antiga col·lecció dels Usatges de Barcelona, incorporant-hi textos manllevats de les Petri exceptiones; la mostren, també, els Furs de València, que en 1240 incorporaren textos presos del Codi justinianeu, com suara hem vist. D'aquesta fase literalista, els Furs són precisament el monument més extens dins el dret hispànic. La segona fase o tendència de la romanització, més tardana i per tant més conceptual, elaborada i penetrant, consisteix en la importació o manllevament, no pas dels textos, sinó dels conceptes i mètodes jurídics romans. Dins aquesta tendència, manifestada ja en les primeres constitucions catalanes, en les Costums de Lleida i en les Commemoracions de Pere Albert, el text més extens són les Costums de Tortosa. Culminació de la nova fase són les declaracions de supletorietat del dret comú en bloc, fetes a Catalunya, a València i a Mallorca, mentre que a Castella ho és la composició de Las Partidas, que

deuen llur èxit precisament a aquesta circumstància. Per això, si hom compara la romanització dels Furs de Jaume I amb la de Las Partidas, trobarà que aquella, tot i essent més literal, és més incompleta, més fragmentària i en molts indrets més claudicant, i, per tant, menys eficient en conjunt; i així com en el codi castellà el fons jurídic no romà no té gairebé ni una esclatxa per on manifestar-se, perquè la criteriologia jurídica romana informa el fons de Las Partidas en forma total i li dona una contextura monolítica, als nostres Furs hi ha espais amplíssims en què es manifesten totes les capes o estrats jurídics no romanitzats. Aquesta observació comparativa potser recolza l'opinió més nova segons la qual el text de Las Partidas, tal com ha estat divulgat del segle XVI ençà no és obra d'Alfons el Savi: haurien estat autors anònims els qui a la darrera del segle XIII i durant el segle XIV reelaboraren el text format per aquell rei. La mateixa eficiència doctrinal de Las Partidas sembla simptomàtica d'aquest caràcter tardà.⁸

Per raó d'això és perfectament explicable l'heterodòxia de nombrosos passatges dels Furs de València respecte al dret romà. Al costat de preceptes transcrits literalment del Codi justinianeu, en el valencià n'apareixen d'altres que contradiuen diametralment les idees més bàsiques d'aquell dret. Veiem-ne uns exemples, d'entre els concernents al dret civil, que en els Furs, com en qualsevol altre sistema jurídic, és una de les branques del dret més romanitzades.

En la regulació que la rúbrica VI, IV dels Furs fa dels testaments, trobem, com en moltes d'altres rúbriques, furs que són transcripció literal del Codi. Així el VI-IV-2, diu: "Si alcú farà testament, e aquel serà feit segons forma de dret, e l'ereu qui serà feit en aquel

8. J. M. Font i Rius, El desarrollo general del derecho en los territorios de la Corona de Aragón, VII CHCA, Barcelona 1962, pág. 296; i La recepción del derecho romano en la Península Ibérica durante la Edad Media, "Recueil de mémoires et travaux publiés par la Société d'Histoire du Droit et des Institutions des anciens pays de droit écrit", Montpellier 1967, fasc. vi, 94-95, 100-101.

testament serà digne que haja aquella heretat, aquell testament no deu ni pusque ésser trencat per algun rescrit nostre" (el text de L diu: "Si testamentum iure factum sit et heredes capax, auctoritate rescripti nostri rescindi non potest"). Aquest fur correspon exactament a la llei, c. 10: "De test. et quem. test. ord.", 6, 23, que diu: "Si testamentum iure factum sit et heres sit capax, auctoritate rescripti nostri rescindi non oportet". Doncs bé, en la mateixa rúbrica, fur VI-IV-26, trobem aquest altre precepte, totalment contradictori del dret romà: "Lo testament o qualque altre darrera volentat que'l testador farà, haja valor jasia ço que'l testador no haja establert ne feït a ssi negun hereu en aquell testament" (text de L: "Valeat testamentum vel quelibet alia ultima voluntas, licet testator nullum sibi heredem instituerit"). Un principi fonamental de la successió testamentària en el dret romà, és la consideració de la institució d'hereu com a "caput et fundamentum totius testamenti", en tal manera que, com diu Modestí en el Digest, (fr. 1, § 3, "De vulg. et pup. subst.", 28, 6), "sine heredis institutione nihil in testamento scriptum valet". Els Furs, com veiem, estableixen el principi contrari; i cal remarcar que, en el dret hispànic, aquest és el primer gran cos legal que nega obertament el principi romà, el qual encara avui és vigent a Catalunya,⁹ amb la sola excepció del dret de Tortosa (Costum, VI, iv, 2), germà, en això, com en tants d'altres aspectes, del dret, valencià.

Aquest principi de la necessitat de la institució d'hereu per a la validesa del testament porta en el dret romà un altre principi igualment important dins el dret successori: el de la incompatibilitat entre la successió testamentària i la intestada. Segons els principis del dret romà, quan hi ha un hereu instituït en testament, no poden venir a la successió els successors ab intestat, encara que el causant hagi disposat només d'una sola part del seu patrimoni a favor de l'hereu instituït. En aquest cas, l'hereu únic i instituït "pro parte", ho adquireix tot:

9. Cf. la Compilació del dret civil de Catalunya, art. 109.

"Nemo pro parte testatus, pro parte intestatus, decedere potest".¹⁰ En el dret valencià la solució d'aquesta qüestió és precisament la contrària de la romana; l'estableix el fur VI-IV-27, de l'any 1403, com una conseqüència del principi establert en el fur de Jaume I que abans hem comentat: "A remoure dubitació del fur antich posat sots la dita rúbrica De testaments, lo capítol qui comença "Lo testament o qualque altra darrera voluntat, etc." —diu el rei Martí— "declaram e statuhim que, si en aquell cas lo testador no haurà distribuïts en l'exes tots sòs béns, que'l residuu solament pertangua als vinentes abintestat, axí que los càrrechs sien pagats de comú".

Un altre indret, molt característic dins el dret civil, on es pot percebre aquesta heterodòxia dels Furs envers el dret romà, és en la filiació il·legítima i, més precisament, en el concepte del fill natural. En el dret romà justinianeu, que és el que influeix sobre els Furs, els fills es distingeixen en legítims i espuris ("vulgo concepti"), i formen una categoria diferent d'aquestes, per la posició especial assolida, els fills de concubina, als quals en l'època romano-cristiana fou reservat en sentit específic el títol de fills naturals ("naturales liberi") (c. "De nat. lib.", 5, 27). Els Furs se separen d'aquest concepte romà, i seguint un criteri possiblement canònic, consideren fill natural aquell "qui serà nat de fembra e de hom solt e solta, e seran tals que porien ésser marit e muller" (fur VI-IX-9). Aquest mateix concepte és donat per la Costum de Tortosa (VI-VIII-5), segons la qual "fill natural és dit aquell qui és nat de solt e de solta, y entr-ells poria ésser matrimoni". El Fur d'Aragó segueix també aquest concepte ("De nat. ex dam. co.", lib. V), que a Catalunya s'admeté per aplicació directa del dret canònic. A Castella, Las Partidas seguint el model romà, consideren encara fills naturals els nats de "barragana" (concubina) (Part. IV, tít. 15, lleis 4 i 5); el concepte modern no fou precisat fins a les Leyes de Toro, del 1502 (Llei 11).

10. Cf. fr. 7, De r. i., 50,17, i c. 8, Comm. de succ., 6, 59.

Podríem multiplicar indefinidament els exemples com aquests, tant de dret civil com de dret públic, àdhuc en les seves branques més romanitzades, com el penal i el processal; i això ens palesa que als Furs hi ha una dualitat o, millor encara, una pluralitat de tendències, les quals expliquen l'heterodòxia de què suara parlàvem i que en realitat manifesten la presència de capes o estrats jurídics no romanitzats.

D'aquests elements jurídics dels Furs, aliens al dret romà, gairebé no n'ha parlat ningú, llevat de les conegudes monografies d'Honori Garcia.¹¹ I són precisament aquestes capes allò que pot donar-nos la llum necessària per a situar el dret valencià entre els règims jurídics dels països catalans, de la Corona d'Aragó, i de la Península en general, i que ens permet de valorar els trets del dret valencià en aquests cercles jurídics. No és ara el moment d'endinsar-nos en l'estudi de les institucions dels Furs de València, que reservem, com ja hem dit, per al darrer volum, però en aquestes consideracions generals sobre la importància del nostre codi ens quedaria la recança d'un silenci inoportú, si no haguéssim assenyalat, per bé que molt breument, l'existència dels dits estrats jurídics.

Dins el conjunt català, destaca una relació literal entre el text dels Furs i el de les Costums de Lleida, indicativa d'una influència d'aquestes sobre el codi valencià.¹² Igualment podem esmentar, en aquest aspecte, una referència als Usatges de Barcelona que fa el fur IX-xxi-8, l'adaptació de l'usatge 60, "Omnes quippe naves", que fa el fur IX-xx-10, la reproducció en el dret valencià del sacramental dels jueus contingut en l'usatge 171, "Hec est forma", reproduït en text llatí a l'Aureum opus (Jac. I, cap. XIII, f. v v), i en text català als Furs (S, In extravaganti, f. LIX); com així mateix podem anotar la relació del text de l'ordinació marítima

11. Citades a la nota 7.

12. A. Garcia Sanz, Las "Consuetudines ilerenses" y los "Furs" de Valencia, BSCC, XLI (1965), 1-26.

13. A. Garcia Sanz, Les tradicions jurídico-marítimes medievals, "Miscellanea Barcinonensia", any V, núm. XIV (1966), pàgs. 7-28.

de Ramon Berenguer IV¹³ amb el privilegi valencià de 25 de setembre de 1243 (AO, Iac. I, cap. XVI, f. VII), recollit als furs de la rúbrica IX, XVII. Però potser l'aspecte més interessant d'aquest estrat és l'institucional, el qual ens indica la persistència a València d'algunes institucions catalanes de possible ascendència franco-germànica, amb una vitalitat gens manllevada. Ens en forneix un exemple el fur IX-II-6, transcrit de les Consuetudines ilerenses, 1-15, i que estableix la típica penalitat germànica de l'adulteri, consistent en la infamació pública dels culpables; un altre exemple es troba als furs IX-VII-1 i IX-VII-3, que estableixen el "bannum cultelli evaginati", de seixanta sous;¹⁴ i, encara, una altra institució que Perels¹⁵ considera d'ascendència germànica és l'assistència dels prohoms en l'administració de la justícia, que trobem al fur I-III-6.¹⁶

Talment com existeix aquesta relació de textos i d'institucions amb el dret català, n'hi ha amb el dret canònic i amb el dret aragonès, aspectes encara orfes d'estudi, sobre els quals en la nostra anotació al text assajarem de perfilar els trets que ens surtin al pas.¹⁷ Igualment caldria precisar la relació amb el Liber iudicum i amb tots aquells elements del dret del Corpus iuris civilis que no són estrictament romans (les autèntiques dels emperadors alemanys, els Libri feudorum i la Lombarda); com caldria encara valorar la relació del nostre dret amb l'occità.

Heus ací l'extens i apassionant panorama que els Furs de València obren a la investigació històrico-jurídica. Tant de bo aquesta edició n'esdevingui l'instrument.

14. A. Garcia Sanz, Las "Consuetudines ilerenses", II; J. M. Font i Rius. La reconquesta de Lérida y su proyección en el orden jurídico, Lleida, Inst. de Est. Ilerd., 1949, pàgs. 30-31.

15. L. Perels, L'ordre judiciari mercantil de Barcelona del segle xv, RJC, XXXVII (1931), 16.

16. Cf. l'anotació al fur I-III-6.

17. Cf. l'anotació als furs I-II-1, I-II-3, I-III-83, I-III-105.

IV

GÈNESI DEL NUCLI PRIMITIU
DELS FURS

ETAPES DE LA HISTÒRIA DEL DRET VALENCIÀ. — L'estudi de la història del dret valencià es troba actualment en una etapa de provisorietat que possiblement hom trigarà encara a superar. Amb tot, en el camí fet fins ara, podem distingir les etapes següents:

A) Una època de formació, la de l'obra legislativa de Jaume I, el conjunt de la qual anomenem factíciament "Codi de Jaume I".

B) Una època clàssica, que comença amb les corts de 1283, aplegades per Pere el Gran, i arriba fins a la darrera gran compilació del dret valencià, de 1547-48. Aquest dilatat període dona al dret valencià les característiques amb què arribà als temps moderns.

C) Una època post-clàssica, que comprèn des de la compilació suara esmentada fins el decret de 29 de juny de 1707 sobre la "Nova Planta", lapse de temps en què es produeix una despersonalització progressiva del nostre dret.

D) Una època de decadència, que s'estén des del susdit decret de 1707 fins a la publicació dels Apuntes de Josep Villarroja, el 1803.

E) Finalment, una època de renaixença, que des del moment suara indicat s'estén fins als nostres dies.

La present avinentesa no fóra a propòsit per a històriar aquestes etapes; però entenem que unes indicacions generals sobre la fase de formació del dret valencià no han pas de mancar en la nostra introducció al text dels Furs. Advertim de bon començament que si l'estudi d'aquesta fase inicial ha estat objecte, els darrers anys, d'un interessant esplet bibliogràfic, encara subsisteix entre els historiadors un cert confusionisme,¹

1. R. I. Burns, *The crusader kingdom of Valencia* (Harvard

segurament degut, en bona part, al fet de no haver estat suficientment establerta la cronologia dels furs de Jaume I.

L'ÈPOCA DE FORMACIÓ. ELS SEUS PRECEDENTS. — El panorama jurídic del regne de València anterior al col·lapse del reialme sarraí i de la consegüent irrupció catalano-aragonesa en el segle XIII, ens mostra la vigència general del dret islàmic, en la qual s'incrustava parcialment, en certs indrets, la del dret romànic, representat pel *Liber iudicum* i per costums locals.²

En els temps immediatament anteriors a la conquesta per Jaume I, als països cristians pares del nostre, Catalunya i Aragó, el dret es trobava en una fase fluïda de transformació. De fet, ja no hi era vigent el *Liber iudicum*, que durant els segles anteriors havia estat la base del dret territorial escrit,³ i aquest buit afavoria la formació i l'expansió d'un dret local consuetudinari, el qual, precisament, en aquella època arribava a la seva culminació, mentre que l'afany de constituir un nou dret territorial, impulsat pel corrent científic de la "receptió" romano-canònica, pugnava per a obrir-se pas.

A Catalunya s'havia format, en el segle XII, una primera compilació dels Usatges de Barcelona, sense derogar, però, el fons originari del *Liber iudicum*, que l'usatge 81 (*Iudicia curie*) declara expressament vigent. Les lleis visigodes, bé que encara no eren formalment abolides, tenien cada vegada menor aplicació, car l'evolució social les condemnava al desús, la qual cosa ens manifesten clarament les Consuetudines ilerdenses (III, 168) dient: "*Goticis vero legibus paucissimis utimur*". Les cartes de població de Lleida (1149), Tortosa

University Press. Cambridge-Massachusetts, 1967, i, 123), dona erròniament com a dates de les codificacions valencianes els anys 1245 i 1276.

2. Cf. la carta de població de Xivert, de 28 d'abril 1234 (BSCC, XXIV (1948), 226), i la d'Eslida, de 29 maig 1242 (BSCC, XVIII (1943), 159).

3. J. Rius Serra, *El derecho visigodo en Cataluña*, dins "*Spanische Forschungen der Görresgesellschaft*" (Münster in Westfalen, 1939), 1.^a sèrie, VIII, pàgs. 65-80.

(1148 i 1149) i Agramunt (1163), molt emparentades entre elles, poden considerar-se el punt inicial d'una floració consuetudinària de la Catalunya Nova, que arribà a reduir-se a dret escrit a Lleida el 1228 i que exercí influència, tot alternant amb el fur de Saragossa, a la vall de l'Ebre i al regne de València.⁴

A Aragó la mateixa inconsistència del dret territorial comportava també una floració del dret local, el qual hi tenia tres nuclis particularment destacats: el de Jaca, format per un fur i diversos privilegis del segle XII, el de Saragossa, constituït per privilegis i costums també d'aquell segle, i que mai, però, no arribà a tenir una redacció extensa, i el de Terol, basat en la carta de població de 1176 i compilat després en un fur extens, parent dels furs castellans de Cuenca i de Sepúlveda.⁵

Aquestes realitats de l'època juguen un paper important en la constitució jurídica del regne de València, sobre la qual pesaren en tal manera, que calgué el transcurs de molts anys fins a arribar a una normalització jurídica. A causa d'això hem de distingir en el règim jurídic valencià dues fases clarament diferenciades: la tradicional, en què hi predomina el dret, sobretot local, dels Estats conqueridors, i la fase nova, que significa de bon principi un esforç de la ciutat de València per la constitució i la territorialització d'un dret propi, diferent del dret d'aquells regnes vells de la Corona. Naturalment, en ocupar-nos dels precedents del dret valencià, hem de considerar només la primera d'aquestes fases, car la segona és ja el nucli originari del dret peculiar del regne.

En l'esmentada fase primera, que arriba fins a l'any 1240, la repoblació afecta solament la zona nord del País

4. A. Garcia, Las "Consuetudines ilerdensis" y los "Furs" de Valencia, BSCC, XLI (1965), 4.

5. Veg. V. Fairen Guillén, La alera foral (Zaragoza 1951), 1-20; Max Gorosch, El Fuero de Teruel (Stockholm 1950), 18-19; R. de Ureña y Smenjauá, Fuero de Cuenca (Madrid 1935), pàgs. LXXII-cv; Rafael Gibert, dins Los Fueros de Sepúlveda (Segovia 1953), 353-62; Jean Roudil, El Fuero de Baeza (La Haya 1962), 41-47; Jean Roudil, Les Fueros d'Alcaraz et d'Alarcón, I (Paris, s. d. [1967], 7-11).

Valencià, fins a Borriana, i és, jurídicament parlant, una continuació de la repoblació de la Catalunya meridional, amb un acusat predomini del dret local i dels dos furs que major irradiació tingueren en aquella contrada, el de Saragossa i el de Lleida, sobretot el primer. Heus ací el fur atorgat en cadascuna de les cartes de població conegudes fins al 1240: Fur de Saragossa: cartes de població de Vallibona (1233), Borriana (1233 i 1235); Boixar i Fredes (1236), Benicarló (1236), Vilanova (1237), Mola Escabosa (1237), Coratxar i Penya d'Aranynon (1237), Almassora (1237), Salsadella (1238), Benassal (1239), Albocàsser (1239), Catí (1239), Castell de Cabres (1239), Vilafranca (1239); Costum de Lleida: cartes de població de Càlig i Alí (1234), Cervera (1235), Rosell (1237), Sant Mateu (1237), Carrascal (1238), Cabanes (1240).⁶ Honori García⁷ afegeix, encara, com a localitats poblades segons el fur de Saragossa, les de Cirat (1232), Vinaròs (1236) i Ludient (1238). Ultra la irradiació dels dos furs citats, hi ha el cas de la repoblació de Morella segons el fur de Sepúlveda-Terol (1238), i el de Xivert segons fur islàmic (1234). En les donacions feudals de castells hom introdueix les costums de Barcelona, és a dir els Usatges, com en les del castell de Xivert (1225), de la torre de Montcada (1235) i de Binalcàdim d'Almenara (1238).⁸

EL RÈGIM JURÍDIC DE LA CIUTAT DE VALÈNCIA ANTERIOR A LES COSTUMS. — Ja hem dit que és a la ciutat de València on neix i creix el nucli primitiu i essencial del dret valencià, la Costum de València. Del període anterior a la capitulació de la ciutat, hi ha donacions, o més bé diríem disposicions, consignades en el Repartiment i que afecten el futur règim jurídic ciutadà. Així, el 25 de juny de 1238 el rei donà per vida a F. Garcés el "çavalmedinat" o "cort" de la ciutat de València; ja el 7 d'octubre de 1237 havia donat l'escrivania del "çalme-

6. M. Gual Camarena, Estudio de la territorialidad de los Fueros de Valencia, EEMCA, III (1948), 262-89.

7. H. Garcia. El derecho de los conquistadores y el valenciano en nuestra provincia, BSCC, IX (1928), 240-45.

8. Gual Camarena, op. cit., 268.

dinat" de la ciutat, i el 28 de desembre de 1237 havia concedit, també per vida, a J. Galindo, de Daroca, el "merinat" d'aquesta.⁹ Com observa Chabàs,¹⁰ els noms d'aquestes institucions, llevat del sinònim "cort", són ben estranys al que després havia d'ésser el dret valencià i encaixen perfectament amb el dret de Saragossa, ço que sembla indicar que les tals disposicions anteriors a la capitulació de la ciutat foren dictades amb la mateixa mentalitat jurídica tradicional que aleshores presidia la repoblació del nord del regne i que s'arrossegava des de la repoblació de la Catalunya meridional. Cal tenir ben present aquesta particularitat, perquè les disposicions posteriors a la capitulació de València signifiquen una ruptura amb aquesta mentalitat i un afany clar i decidit de renovació jurídica, consistent en la creació d'un regne propi, diferent dels regnes conqueridors, i en l'establiment, en aquest nou regne, d'un dret així mateix propi, diferent del dret d'aquells altres països. Aquests principis són els que la Costum de la ciutat de València representa essencialment.

Les forces político-socials que produïren aquest capgirament de la mentalitat jurídica semblen conseqüència directa de la repoblació de l'urbs valenciana. Diu el Llibre dels feyts que per raó de la capitulació havien eixit de la ciutat cinquanta mil sarraïns entre homes i dones,¹¹ i sabem que encara n'hi restaren uns deu a quinze mil.¹² Aquest pes demogràfic de la ciutat de València era una cosa verament fabulosa relativament a la capacitat repobladora de les ciutats dels regnes conqueridors, i convertia la repoblació de l'urbs en el problema central que el nou regne plantejava al rei.

En aquests primers anys de repoblament, o sia els que ara ens interessen, sembla clar el predomini català,¹³ com ho sembla també que la classe social dominant

9. Chabàs, Génesis, 11. 10. Ibidem.

11. Llibre dels feyts, cap. 283.

12. F. A. Roca Traver, Cuestiones de demografía medieval, "Hispania", núm. L (1953), pàg. 23.

13. Gual Camarena, Estudio de la territorialidad, 6-7.

era la dels burgesos. La mentalitat social de la burgesia d'aquell temps postulava els principis de llibertat personal, propietat lliure, exempció fiscal, garantia d'una justícia pública independent de coaccions i violències, sentit jurídic realista i proteccionisme econòmic. Tot això era tant com dir predomini de la ciutat sobre el territori o regne.¹⁴ La sobirania reial havia d'acceptar aquells principis, si volia assegurar-se la col·laboració de la burgesia per a repoblar la ciutat; i efectivament va acceptar-los.

Els primers privilegis que figuren a l'Aureum opus relatiu al règim jurídic de la ciutat de València —i que són, és clar, posteriors a 1238— acusen ja la petjada d'aquells principis jurídics postulats per la burgesia ciutadana. El de 21 de maig de 1239 (AO, Iac. I, cap. IV, f. I v.) ja conté una claudicació del rei, només al cap de sis mesos de la capitulació de la ciutat, car implica la revocació d'aquella concessió vitalícia del "çavalmedinat" o "cort" de la ciutat que, com suara hem vist, el rei havia fet a F. Garcés un any abans; aquest privilegi, concedit als ciutadans i habitants de la ciutat i el seu terme disposa "quod de anno in annum curia civitatis mutetur, et non sit ibi in dicto officio perpetuus, nec nos aut successores nostri aut alii ponamus eum aliquo servitio vel pecunia mediante, sed unus probus homo eligatur qui sit de civitate". Un altre privilegi, de 22 de novembre de 1239 (AO, Iac. I, cap. VII, f. II), afranqueix els pobladors i habitants de València i el seu terme dels drets de pes, mesuratge, lleuda, peatge i ribatge; i a tots aquells que vinguessin a la ciutat o al regne per habitar-hi, i que fossin homes d'altre senyor, els declara absolts, com a ciutadans de València, de l'homenatge i de qualsevol altre servei deguts a aquell senyor. Cal remarcar que aquest privilegi es dona "ut magis corda hominum ad populandum in civitate Valencie et ibidem habitandum libentius inducantur". Podriem adduir, encara, el privilegi de 29 de desembre de 1239 (AO, Iac. I, cap. VIII, f. II), concedit també als pobladors de la ciutat "propter

14. Cf. J. M. Font y Rius, La reconquista de Lérida y su proyección en el orden jurídico (Lleida 1949), 16-17.

franquitate[m] et libertate[m] vestram", i el de 13 de gener de 1240 sobre les pastures (AO, Iac. I, cap. IX, f. II v.), els quals són transcrits literalment als Furs.¹⁵

Els privilegis que acabem de esmentar semblen indicar-nos clarament que la naixent burgesia ciutadana de València era qui propugnava la constitució del nou dret valencià, i qui feia pressió en aquest sentit, tot invocant la necessitat de dur a terme la repoblació de la ciutat. El rei, que, com a bon polític, adoptava una tàctica adequada a cada cas, si, d'una banda, pel que concernia la capital, accedia a les pretensions de la burgesia valenciana, per una altra, a la resta del regne, tenint-hi les mans lliures, no veia inconvenient a seguir, si convenia, ajustant als furs aragonesos les cartes de població dels llocs que repoblava. Així, el 1241, un any després de la promulgació de la Costum de València, atorgava el fur de Saragossa a Vilafamés i a Vinaròs,¹⁶ i encara molts anys després de compilats, jurats, traduïts i reformats els Furs de València, el 1274 no deixava d'atorgar el fur d'Aragó a Vila-real.¹⁷ És clar que una tal conducta oportunista del monarca donà lloc al problema de la unificació del règim jurídic al regne de València, problema que s'agità molts anys; per al Conqueridor, però, la necessitat de la repoblació era bàsica i elemental dins el procés de la incorporació efectiva dels territoris afegits a la sobirania de la Corona, i, en conseqüència, hagué de seguir desenvolupant aquesta política de repoblació en primer terme.

Ja hem vist quina era la força político-social que empenyia la formació del nou dret valencià. Ara examinarem la formació del primer dels seus nuclis, la Costum de la ciutat de València, donada a conèixer per Chabàs,¹⁸ el qual seguirem, tot fent constar les observacions que la historiografia posterior ha aportat sobre el tema.

15. Veg. furs I-III-13 i I-II-2.

16. Gual Camarena, Estudio de la territorialidad, 270.

17. Ibidem.

18. Génesis de derecho foral de Valencia (València, Vives Mora, 1902).

CRONOLOGIA DE L'APARICIÓ DE LA "COSTUM DE VALÈNCIA. — El document més antic en què s'esmenta la Costum valenciana és un pergami de l'Arxiu de la Catedral de València, de 28 de juny de 1240, estudiat per Chabàs.¹⁹ Després d'aquest document, n'hi ha molts d'altres que parlen de la Costum.²⁰ Tenim, doncs, per a fixar l'aparició de la Costum, una data documental ferma, com a terme "ad quem". Chabàs, tractant d'estrènyer el període d'aparició d'aquest codi, reula el dit terme fins al 9 de març del dit any 1240, data de la mort del bisbe de Saragossa, Bernat de Montagut, un dels personatges anomenats en el pròleg de la Costum; però aquest argument no sembla vàlid, perquè, com veurem després, no és segur que la Costum fos promulgada en una reunió conjunta de tots els personatges que aquell pròleg esmenta.

Com a terme "a quo", el mateix Chabàs fixa el 29 de desembre de 1239, basant-se en el fet que el privilegi d'aquesta data, abans esmentat (pàg. 49) —els preceptes del qual són recollits als Furs (I-III-13)— no alludeix la Costum, com hauria fet sens dubte si aquesta hagués existit. L'argument s'ha de tenir en compte, sobretot perquè el text del fur llatí és més desenrotllat que no el del privilegi; però, com tots els arguments purament negatius, no és absolutament conclouent. Cal doncs que per a la fixació del terme "a quo" considerem la data del 29 de desembre de 1239 solament com a probable.

AUTORS DE LA "COSTUM". — Diu Villarroya, i ho repeteixen d'altres comentaristes,²¹ que l'autor de la Costum de València fou el bisbe d'Osca, Vidal de Canelles; però aquesta apreciació, com remarca encertadament Chabàs, no té cap base històrica ferma, perquè, si bé és cert que el pròleg de la Costum esmenta aquest personatge, també ho és que no li atribueix cap interven-

19. Ibid., pàg. 51*, doc. 4.

20. Ibid., pàgs. 51* - 57*.

21. Villarroya, Apuntamientos, carta vi. Cf. Chabàs, Génesis, 53 i ss.

ció diferent de la dels altres que així mateix hi apareixen.

Això ens porta a examinar el caràcter de la intervenció d'aquests en la promulgació del nou codi. Durant molt de temps hom ha suposat que aquesta tingué lloc en una reunió en la qual s'aplegaren totes les persones consignades al pròleg, i ha discutit només si aquesta reunió tingué o no el caràcter de cort. Però hi ha bons indicis per a pensar que no hi hagué tal reunió promulgatòria. En primer lloc, la majoria d'aquells personatges —prelats i magnats els uns, ciutadans els altres— no eren pobladors de València, sinó habitants dels Estats conqueridors, que havien concorregut amb el rei a l'expugnació i la presa de la ciutat. En segon lloc, no és gens probable que alguns d'ells fossin a València a l'època en què hom promulgà la Costum. Així, el bisbe de Vic, sant Bernat Calvó, concorregué a la conquesta de la ciutat, però ja era de nou a Vic el 3 d'agost de 1239 i continuava essent-hi el 4 de març del 40;²² tampoc no és massa probable que magnats com Pere Fernández d'Açagra, Ximèn d'Urrea i Artal de Luna, que abans del 1264 s'oposaven violentament a l'existència d'un fur propi de València,²³ haguessin participat en la promulgació de la Costum l'any 1240, com diu el pròleg. Sense voler ésser malpensats, ens inclinem, doncs, a creure que aquest pròleg va fer-se d'una manera formulària, potser seguint el precedent de l'usatge 4, *Hec sunt usualia*, que és també el pròleg de la compilació vella. Qui certament la consentí, i la promulgà, és el rei, el qual en els privilegis de 23 de maig de 1249 (AO, Iac. I, cap. XXVIII, f. x v) i 16 de novembre de 1249 (AO, Iac. I, cap. XXX, f. XI) parla explícitament, en primera persona, de la "consuetudine a nobis data Valencie". El que no s'ha conservat, si va existir, com sembla probable, és el document reial de promulgació.

22. H. Garcia, Un santo en la conquista de Valencia, BSCC, XXV (1949), 69-75.

23. Gual Camarena, Estudio de la territorialidad, 273-74.

NOM I ÀMBIT D'APLICACIÓ DE LA "COSTUM". — Aquestes són potser les matèries en què Chabàs, en el seu notable llibre *Génesis del derecho foral valenciano*, sembla haver estat menys encertat, raó per la qual no el seguirem en el present apartat.

El codi valencià fou objecte, a la primeria, de diverses denominacions. Com a conjunt hom l'anomenà costum o costums,²⁴ en llatí *consuetudo* i *consuetudines*; però gairebé al mateix temps sorgí també una altra designació, la de furs, en llatí *fori*.²⁵ Aquesta diversitat és purament terminològica, i no implica, com pretén Chabàs,²⁶ una diferència de valor jurídic entre les costums i els furs. El que ocorre és que l'estructuració orgànica de les Costums, o codi total, en rúbriques i furs o capítols, feia que hom parlés de furs alludint als capítols en què la Costum estava estructurada;²⁷ per això hom parlava de "consuetudines in foris scriptas" i de "foros et consuetudines".²⁸ Amb el temps la denominació consuetudines va anar perdent ús, i restà com a denominació única la de furs.²⁹

Aquest canvi de denominació és degut segurament a una pretensió valenciana d'equiparar el vigor i el prestigi del dret valencià als del dret aragonès, que aleshores pugnava per assimilar jurídicament el regne de València. Amb el nom de furs hom podia referir-se en pla d'igualtat al fur d'Aragó i al fur de València, que era allò que els valencians pretenien.³⁰

Lligat amb el problema del nom hi ha el de l'àmbit

24. Veg. Chabàs, *Génesis*, pàg. 51*, doc. 4 (de 28 juny 1240), pàg. 52*, doc. 10 (de 2 novembre 1241), i furs I-III-17, I-III-105, I-III-109, I-x-3, II-vii-5, III-viii-4, IV-ix-4.

25. Chabàs, *Génesis*, 51*, doc. 6 (6 octubre 1240), doc. 7 (24 febrer 1241), doc. 9 (18 setembre 1241) i doc. 11 (4 gener 1242).

26. *Génesis*, 45 i ss.

27. Privilegi de 7 març 1258: "forum a nobis vobis datum in titulo De apellationibus" (AO, Iac. I, cap. LIII, f. xvii).

28. AO, Iac. I, cap. LXIII, f. xviii v.

29. Veg. preàmbul del Privilegium magnum, de 1r desembre 1283 (AO, Petri I, cap. V, f. XXIX v.).

30. Aquesta contraposició paritària entre el Fur d'Aragó i el Fur de València és ja definitiva en les corts del 1329 (veg. fur I-x-4).

territorial d'aplicació de la Costum. Ja hem vist que aquesta havia estat donada a la ciutat de València, i és a València on s'havia gestat.³¹ Doncs bé, aquest codi encloïa dos principis de Dret públic l'abast dels quals ultrapassava l'àmbit local ciutadà. D'una banda, la constitució jurídicopolítica d'un regne nou diferent dels regnes conqueridors i la capitalitat del qual fos València; principi establert pel fur I-1-1, que en la seva forma llatina pertany clarament a la Costum primitiva, car el text català, redactat en 1261, és ja molt més extens que el llatí. I per una altra banda, l'aplicació a tot aquest nou regne del dret de la ciutat de València; principi proclamat pel fur I-x-3, que també pertany a la Costum, com explícitament ho diu el privilegi de 16 de novembre de 1249 (AO, Iac. I, cap. xxx, f. xi). Ambdós principis són també reflectits pel pròleg de la Costum.

L'un i l'altre, en el moment de promulgar-se aquesta, eren simples aspiracions o projectes, no pas realitats, perquè el regne que el fur descriu no es trobava encara sota la sobirania del rei en la seva totalitat, i perquè una bona part de la zona del regne ja conquerida s'havia poblat sota la legislació dels regnes conqueridors, singularment d'Aragó. Això creava un divorci entre la situació de dret i la de fet. De dret, el regne arribava fins a Biar i la Costum de València era aplicable a tot el regne; però, de fet, ni el regne arribava fins al famós castell d'enllà de la Serra Mariola, ni la Costum de València era aplicada a tota la part conquerida del regne. L'adequació de la situació de fet a la de dret esdevingué per a la ciutat de València un programa i una empresa, als quals ella es lliurà apassionadament; empresa que ocupà una gran part de la història del dret valencià, perquè oposà València a Aragó, i hagueren de passar molts anys fins que la situació jurídica del nou regne quedés normalitzada.³²

31. Remarquem l'especificació Costum de la ciutat als furs I-III-17 i III-VIII-4.

32. Sobre les interferències del Fur d'Aragó vegeu els estudis citats a les notes 6 i 7 d'aquest capítol.

EL JURAMENT I LA TRADUCCIÓ DE 1261. — En el privilegi d'11 d'abril de 1261 (AO, Iac. I, cap. LX, f. XVIII) consta la celebració d'unes corts generals a València —les primeres documentades—, car el rei reconeix d'haver-hi jurat, quatre dies abans, els furs i les costums de València, i disposa que, puix que ell ha jurat i confirmat els furs i les costums, els seus successors estan obligats així mateix a jurar-los i confirmar-los en cort general celebradora durant una mesada que passaran a la ciutat de València al començament de llur respectiu regnat. Finalment, el rei mana a tots els habitants de la ciutat i de tot el regne, presents i esdevinidors, que es regeixin pels furs i les costums de la ciutat de València i no pas per d'altres furs i costums.

Jaume I no féu això "motu proprio", sinó per exigència de les corts generals, com ens ho palesa un albarà d'assignació lliurat pel mateix rei, l'endemà de la data del privilegi suara citat, a favor de la ciutat de València. En aquest albarà reconeix d'haver rebut els castells que aquesta tenia com a penyora dels quaranta-vuit mil sous que ella li havia prestat per subvenir a la croada a la Terra Santa que Jaume havia d'emprendre; i assigna a la ciutat els dits quaranta-vuit mil sous, del donatiu que ell n'havia de rebre per la confirmació i el jurament dels furs de València, tant de la mateixa ciutat com dels llocs i viles de l'Horta pertanyents a clergues i a militars, i de les viles de Castelló de Borriana (Castelló de la Plana), Vilafamés, Onda, Lliria, Corbera, Cullera i Gandia.³³ En aquests documents apareix ja clarament el caràcter paccionat dels furs i les costums i, també, la celebració d'unes corts generals, amb assistència d'unes poques viles reials; corts a les quals fa referència el cronista Ramon Muntaner.³⁴ En un altre privilegi, de 5 de desembre de 1262 (AO, Iac. I, cap. LXIII, f. XVIII v.), l'infant Pere, el futur Pere el Gran, jura també els furs i les costums de València, promet d'observar-los quan assumirà la potestat i l'administració del regne, i solament es reté aquells

33. Chabàs, Génesis, 18* - 19*, transcriu el document.

34. Muntaner, Crònica, Edit. Barcino, vol. I, pàg. 41.

capítols que son pare s'havia retingut. Amb aquesta cautela, els valencians juraren per successor a la corona l'infant Pere.³⁵

D'aquestes corts de 1261 també data la traducció general dels Furs del llatí al català. Esmenta aquesta traducció el colofó del manuscrit dels Furs del monestir de Benifassà que va donar a conèixer Francesc Xavier Borrull en un article de la Biblioteca Valentina de J. P. Fuster, al qual ens referirem tot seguit.³⁶ La interpretació del colofó transcrit per Borrull fou objecte de confusions en alguns extrems; però gràcies als aclariments de Chabàs, no hi ha dubte que la data de la promulgació de la traducció és el 31 de març de 1261, és a dir, set dies abans del jurament pel rei en corts, al qual fa clarament referència el vers quart dels que reproduïm a la pàgina 68 nota 1 d'aquest volum. Això ens permet de concloure lícitament que la traducció és oficial, que sobre ella recaigué el jurament reial ("jurandoque ratisficavit"), i que va ésser feta expressament per a tal objecte.

Les qüestions més debatudes, i ara força aclarides, de les que el colofó planteja, són la de la personalitat dels traductors i la del lloc on va fer-se la traducció. Borrull cregué que eren dos els traductors, Guillem i Vidal, i els considerà possibles monjos de Benifassà. Chabàs aclareix que els traductors foren tres, Guillem, Vidal i Bernat; i Manuel Betí ha rectificat ambdues assercions tot negant la possibilitat que els traductors fossin monjos de Benifassà i que la traducció es fes en aquest monestir; es basa en el silenci de les fonts estrictament benifassianes sobre aquest extrem i en la inexistència a la comunitat, al temps de la traducció, de cap monjo que es digués Vidal.³⁷ Cal, doncs, decantar-se a pensar, com fa Betí, que la traducció dels Furs es féu a la ciutat de València per tres savis o lletrats (juristes) anomenats Guillem, Vidal i Bernat.

35. Veg. Muntaner, loc. cit., i AO, Iac. I, cap. LXII, f. XVIII v.

36. Transcrivim el colofó a la nota 1 del cap. VI.

37. M. Betí, Apostillas al "Génesis" de Chabàs. Los traductores de los Fueros valencianos, BSCC, X (1921), 33-37.

Chabàs veu una dificultat en la interpretació que cal donar a la expressió, que es troba en bastants furs, "Aquest fur splanà e arromançà lo senyor rey", i d'altres expressions equivalents, i es demana si uns furs foren traduïts pels savis esmentats i d'altres pel rei. Realment, el problema és més extens, car hi ha també els casos d'addició ("Enadeix lo senyor rey") i els de correcció ("Esmena lo senyor rey"). I encara sobta més el fet que les tals expressions no siguin privatives del text català traduït, ans també es trobin en el llatí. Tot això posa la qüestió de si l'any 1261 hom féu la traducció solament o bé una refosa, amb traducció, de textos preexistents amb d'altres de nous. Hem de considerar més versemblant aquesta segona hipòtesi, perquè als Furs hi ha textos amb addicions reials que reproduïxen privilegis posteriors al 1240;³⁸ per tant, ço que hom devia fer en 1261 sembla que fou una nova redacció dels Furs en la qual entraven la Costum de València, molts privilegis dels compresos entre 1240 i 1261 i potser algunes disposicions noves. Tot aquest material fou organitzat dins les rúbriques velles de la Costum, i el conjunt fou traduït al català. Aquesta nova redacció fóra la presentada al rei, el qual la majoria de les vegades acceptà els furs i llurs traduccions talment com li eren mostrats, d'altres vegades hi féu addicions o esmenes, i d'altres rebutjà la versió catalana que li presentaven i en féu una altra per compte propi. Per això ambdós textos, el llatí i el català, contenen les notes de les addicions, de les esmenes i àdhuc de les traduccions del rei.

Ambdós textos així revisats i corregits són els que el rei jurà. Per això l'infant Pere, quan el 5 de desembre de 1262 jurà també, com ja hem vist, els furs i les costums de València, es retingué aquells capítols que son pare s'havia retingut, tot fent-hi esmenes, addicions o noves traduccions.

38. Vegeu, per exemple, els furs IX-xvii-1 a IX-xvii-3, que reproduïxen literalment el privilegi de 15 setembre 1243 (AO, Iac. I, cap. XVI, f. VII); i el fur I-III-17, que reproduïx el privilegi de 19 gener 1251 (AO, Iac. I, cap. XXXV, f. XIII), tot afegint-hi una addició del rei.

D'això mateix es dedueix que la Costum de València, de la qual no tenim cap text independent, està refosa dins els Furs, i generalment no podem determinar quins són els capítols que provenen d'ella i quins no. Només en uns pocs de casos, adés perquè ens ho diu un altre fur o un altre document, adés per raó de determinades discrepàncies entre els textos llatí i català, podem saber que un capítol pertany a la Costum. En la nostra anotació al text dels Furs farem, quan s'escaurà, aclariments sobre aquesta circumstància.

LA REFORMA DE 1271. — Tenim documentada aquesta reforma per un privilegi de 21 de març de 1271 (AO, Iac. I, cap. LXX, f. XXIII), en el qual, a petició dels magnats, militars, religiosos i prohoms de la ciutat i de tot el regne de València, és a dir, de l'organisme que anys a venir hom anomenaria braços de la cort, el rei diu que ha corregit, esmenat, declarat i addicionat alguns furs, i que n'ha deixat immutats d'altres; i a continuació jura aquestes reformes, prohibeix que s'alterin sense consentiment dels braços de la cort, reitera l'obligació del jurament pels reis successors al començament de llurs regnats, i reitera també el manament a tots els habitants de la ciutat i del regne que es regeixin pels furs i costums de València, i no pas per d'altres.

Dins el cos del codi, els furs reformats en aquestes corts són recognoscibles per les expressions "Esmena novellament lo senyor rey", "Enadeix novellament lo senyor rey" i d'altres de semblants. Els furs que hom féu nous en aquestes corts porten la indicació "Fem fur nou", raó per la qual són fàcilment distingibles dels "furs vells".

Un problema concernent als furs fets i esmenats en les corts del 1271 i al qual Chabàs no fa referència, és el de la llengua en què foren redactats. El fet que de cadascun en tinguem text llatí i text català fa pensar que potser foren redactats en llatí i després traduïts, o bé que hom els promulgà en ambdues llengües alhora. En tot cas, la traducció no pertany a la mateixa tanda o sèrie dels furs vells. També hi ha la possibilitat

que fossin traduïts del català al llatí, sobre la qual ens remetem al que després direm (pàg. 64).

Aquests furs completen el conjunt que Beneyto anomena Codi de Jaume I, i amb llur incorporació a aquest s'acaba la fase de formació del dret valencià. Les corts següents, de 1283, foren aplegades per Pere el Gran i encapçalen l'època clàssica, els furs de la qual porten ja, en llurs inscripcions, indicacions cronològiques precises, que permeten d'establir sense problemes la cronologia de la legislació valenciana.

V

LA LLENGUA DELS "FURS"

Per raons pràctiques reservem l'estudi lingüístic detallat dels Furs per al darrer volum d'aquesta edició; això facilitarà la consulta dels passatges, construccions i mots considerats. Aquestes ratlles d'ara sols pretenen destacar una mica l'interès lingüístic dels textos que publiquem.

En primer lloc, pel fet de tractar-se d'una obra que abarca cronològicament els segles XIII a XVI, fa de bon seguir l'estudi de l'evolució de la llengua des del començament de la prosa —pensem que els primers furs són anteriors al mateix Ramon Llull— fins al moment en què la literatura catalana inicia la seva decadència; entre aquests dos extrems cronològics hi ha tota l'època de florida literària dins la qual es va promulgant la major partida dels Furs. Disposem, doncs, d'un camp d'observació immillorable.

Val a dir que en els estudis sobre la llengua catalana, els Furs de València han estat gairebé ignorats. Sols algun que altre lexicògraf va espigolar-hi qualche mot més o menys estrany, però de faisó no gens sistemàtica. Així el Diccionari Català-Valencià-Balear té en compte els curts fragments o mostres publicats per J. Ribelles i Comín al volum I de la seva Bibliografia de la Len-

gua Valenciana (Madrid 1920, pàgs. 340-64).¹ El Diccionari Aguiló, tot i no incloure'ls en la seva llista bibliogràfica del volum I, esmenta un parell de vegades els Furs.² Al segle XIX Sanelo els havia utilitzat una mica, però com que el seu vocabulari romangué inèdit fins fa molt poc de temps,³ els seus materials no han estat aprofitats pels estudiosos.⁴ Aquesta negligència és de doldre, car fins ara hom no ha valorat amb justesa la contribució de València a la llengua comuna i hom no ha tingut en compte, si prescindim d'Ausiàs March i del Tirant, gaire cosa més que els escriptors afeccionats a "l'estil de valenciana prosa". Cal dir que el llenguatge dels Furs, en general clar i directe, se situa a l'oposat d'aqueixa moda literària.

És clar que hom no pot parlar de l'estil dels Furs com d'alguna cosa d'unitari. Per sota aquesta prosa jurídica glateix la personalitat de cada legislador. Els furs promulgats per Pere el Cerimoniós reflecteixen el tarannà d'aquest rei desconfiat, reglamentador exacte i minucios fins a l'extrem; els de l'època d'Alfons el Magnànim i fins els de Ferran II estan redactats en un estil més ampulós, ric en adjectius, amb preàmbuls inacabables, per això aquests textos contrasten amb la brevetat i immediatesa dels més primerencs de Jaume I i d'Alfons el Benigne.

Tots els aspectes de la vida medieval troben expressió en els Furs: al costat de consideracions doctrinals i de disposicions jurídic-administratives i processals, més aviat eixutes, esmenten caires molt concrets, com

1. Vegeu, per exemple, al DCVB els mots ble, costell, lleeriu, lleerivament, llenegable.

2. El mot bescalm, diu treure'l d'una edició de 1539, la qual ens és desconeguda, i tampoc no és esmentada pel mateix Aguiló en el seu Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860, Madrid 1923; en canvi, sota el tema leerí cita la forma leerina (que és una lectura errònia per leeriva) referint-se explícitament a l'edició de 1547, que nosaltres designem S.

3. Joseph Gulsoy, El diccionario valenciano-castellano de Manuel Joaquín Sanelo, Castelló de la Plana 1964.

4. Sols Joan Coromines, el qual extractà a París aqueixa obra pels anys 1929-1930, n'utilitzà alguns materials en les seves publicacions.

són ara la construcció d'edificis, els conreus, els bestiaris, els preus dels queviures, els jocs, etc. I totes aquestes coses, designades per llurs noms, representen un enriquiment molt gran del nostre lèxic. Sobta en primer lloc l'abundor de mots savis o cultismes, de manera que els Furs són en aquest aspecte una mina inesgotable, la qual caldrà tenir molt present en estudiar la història de la llengua catalana. Per altra banda, entre els mots populars o patrimonials, en surten ací alguns que hom no ha recollit enlloc més: bescalm, leeriva, plagi, vult, etc.⁵ D'altres, els documentem als Furs per primera vegada: aïçar, areny, cloca, collera, embotigar, losch, parçoneria, rampellar, terquim (per tarquim). Més d'un hàpax legomenon deixa d'ésser-ho gràcies a aquesta nova font de documentació: capmajor,⁶ quartoner, quest, etc. És clar que, essent una legislació adreçada a València, toparem sovint amb lèxic específic d'aquesta contrada: foya, legó, aladre; ultra això, hi ha força arabismes: albelló, almodí, alqueria, dacsca, dula, marjal, rabera; i fins i tot formes mossaràbiques meridionals: algepç, oró.

De vegades algun terme dels Furs ens permet de comprovar l'existència en català de tipus lèxics llatins que semblaven no haver-hi arrelat. Així, al fur III-XIII-4, de Jaume I, surt aquest passatge: "... refer lo tet d'aquela casa, si serà afollat, e les parets calçar...", el qual correspon al llatí: "... reficere tectum si corruptum fuerit, parietes calzare...". Doncs bé, aquest tet és el representant català del llatí tectum, igual que ho són el francès toit i el castellà techo. Un de nosaltres havia assenyalat la presència del mot català tet en la Visió de Tundal, text del segle XIV.⁷ L'exemple d'ara és d'una gran importància, perquè confirma l'existència en català d'una capa de lèxic no sospitada.

Encara hi ha més. Al llarg de l'obra, i a totes les èpo-

5. Vegeu a les notes i al glossari de la present edició referències exactes dels mots adduïts ací.

6. Aquest mot capmajor, que significa 'domicili', ha estat mal interpretat en tots els diccionaris, els quals en fan el president o majoral d'una confraria (!).

7. Veg. ZRPh, LXXVIII (1962), 90.

ques, surten abundants parelles sinonímiques: rambla-areny, guix-algepç, bescalm-anvà, adquisició-acapte, confiscar-encórrer, remció-satisfació, etc. Cal tenir present la preferència dels textos medievals i renaixentistes per la "variatio synonymica", però tanmateix, en aquests documents de caire utilitari, hom podria també veure-hi, almenys per als sinònims que es troben als furs més antics, dues altres motivacions. Una d'aquestes fóra la necessitat en què es van sentir els legisladors de fer-se comprendre per la població indígena i pels nous pobladors; d'ací la denominació àrabica o mossaràbiga al costat de la d'origen llatí: rambla-areny, algepç-guix. Altres cops sembla que el llatinisme de l'home de lleis calia explicar-lo per un sinònim més popular i entenedor per tothom: confiscar-encórrer, adquisició-acapte, etc. Hem de dir, però, que el problema de la sinonímia als Furs encara cal estudiar-lo a fons i que de moment ens limiten a esmentar simples conjectures.

Un altre problema, fins a un cert punt relacionat amb els sinònims i sobretot amb l'evolució de la llengua és el que ens ofereix la substitució de denominacions al llarg d'un procés diacrònic. Heus ací un bell exemple. El fur I-II-24, de Jaume I, duu anvà o bescalm, mentre que per a designar el mateix objecte el fur II-II-25, d'Alfons el Magnànim datat el 1417, porta envans o barandats. La significació d'aquests sinònims l'aclareixen prou bé els privilegis de l'Aureum opus de 29 d'abril de 1271 (de Jaume I, cap. LXXXIII, f. XXV v) i el de 1.º de maig de 1321 (de Jaume II, cap. CXVII, f. LVII v); es tracta d'un cos d'edificació lleugera sostingut amb bigues que sobresurt cap al carrer des de la paret frontera d'una casa, el qual cos no descansa sobre pilars ni sobre arcs. La sinonímia d'envà i barandat, establerta al fur I-II-25, ens ve confirmada per un privilegi atorgat per la reina Maria (vers 1440, cf. AO, Alf. III, cap. XLII, f. CXCI v) on es parla de "... tolli facere envanna que in vulgari nuncupatur barandats sive exides domorum dicti vici". El mot bescalm sembla no haver tingut gens de vitalitat en el llenguatge valencià. Els textos on surt són en llatí i parlen de

bescalmum: als furs llatins de 1240, en un privilegi de de Jaume I, de 1249 (AO, cap. XXVII, f. X v) i a l'esmentat privilegi de 1271, el qual es refereix explícitament al fur I-II-24. La forma valenciana bescalm no és més que un calc d'aquell bescalmum, mot que bé podria ésser importat del llatí cancelleresc occità pels redactors de furs i privilegis, curosos de donar amplitud i solemnitat a llur expressió.⁸ Envà sembla ésser, si jutgem pels abundosos testimonis de què disposem, la denominació corrent,⁹ la qual al començament del segle xv troba un rival en el mot barandat. Aquest, que veiem ja en 1440 prenent el lloc de l'altre, és viu encara avui a València. Els Furs, amb llur projecció diacrònica ens han permès de copsar aquesta evolució del vocabulari.

Però no sols el lèxic sinó també la morfologia i la sintaxi s'hi poden estudiar en llur evolució, tot i el caràcter conservador del llenguatge jurídic. El que sembla més colpidor és la paulatina transformació de les formes verbals. Així tenim documentat el subjuntiu de poder com a pusca o pusque, puixca, puixa, puga o pугue. També observem la substitució dels participis i dels perfets forts per les formes febles analògiques, la imposició de les formes masculines en -os sobre les més antigues en -es (religioses, abuses enfront de religiosos, abusos), l'ús de les construccions temporals en la subordinada amb el futur d'indicatiu o el present de subjuntiu, les diferents maneres d'expressar l'obligació, la progressiva decadència al segle xv del possessiu lur davant son, etc. En una paraula, tota la dinàmica de l'idioma la trobem reflectida en els Furs.

Finalment, cal fer algunes puntualitzacions sobre la llengua en què els Furs foren redactats. Hem dit, abans, que hom no pot parlar de l'estil dels Furs com d'un tret uniforme; això mateix podem dir de la llengua:

8. Vegeu l'anotació al fur I-II-24.

9. Al Cartulari de Poblet surt antbannum en un text de 1147 (apud GMLC, s. v. biga). Els lingüistes que s'ocupen des de fa temps de l'origen del mot francès auvent caldria que tinguessin en compte les formes catalanes, la qual cosa els estalviaria més d'una afirmació agosarada (veg. J. Jud, Mots d'origine gauloise?, "Romania", IL (1923), 339-95).

els furs posteriors a Jaume I són redactats en català, llevat dels de Pere el Gran (1283) i alguns de Pere el Cerimoniós (1342), que foren redactats en llatí. També són en llatí algunes altres disposicions incloses en les compilacions generals, que no són pròpiament furs (sentències, provisions, etc.).¹⁰ Aquests textos no han estat objecte de traducció, i figuren als manuscrits i les edicions —entre aquestes la nostra— en la llengua original en què foren redactats.

En els furs de Jaume I cal distingir els de 1271 i els anteriors. De tots aquests en tenim text llatí i text català. Els de 1271 no sabem si foren promulgats en ambdues llengües alhora, o foren originàriament redactats en llatí i després traduïts al català, o a la inversa. És principalment per raó de la duplicitat de text d'aquests furs, que Honori Garcia plantejà el problema de la llengua originària dels furs de Jaume I.¹¹ Els furs anteriors a Jaume I, segons que hem vist en el capítol anterior (*supra*, pàg. 56) foren objecte d'una traducció general del llatí al català l'any 1261. Chabàs considera el text llatí del manuscrit L com l'original, i el text català dels altres manuscrits com la traducció.¹² Per bé que quan hom llegeix el text català dels furs de Jaume I té molt sovint la impressió de trobar-se davant un original i no pas d'una versió —tan fluïd n'és l'estil—, cal veure en el text català una traducció del text llatí, el qual sembla ésser l'original. En efecte, quan coneixem el patró que ha inspirat un determinat fur —sia el Codex, les Consuetudines ilerdenses o els privilegis de l'Aureum opus—, constatem la coincidència literal entre aquest patró i la redacció llatina dels Furs. Heus ací uns pocs exemples, que es podrien augmentar molt fàcilment:

10. Sobre l'ús de les diverses llengües a la cancelleria reial, veg. F. Sevillano Colom, Apuntes para el estudio de la cancelleria de Pedro el Ceremonioso, *AHDE*, XX (1950), 222-25.

11. H. Garcia, Problemática acerca de los "Furs", *BSCC*, XXX (1954), 99-102.

12. Chabàs, Génesis, 39 segs.

Fur II-xi-2

Patró: C. 7 "De his quae vi met.ca g. s.", 2, 20:

"Si donationis vel transactionis vel stipulationis vel cuiuscumque alterius contractus obligationis confectum instrumentum, metu mortis vel cruciatu corporis extortum vel capitales minas pertinescendo, adito Praeside provinciae, probare poteris, hoc ratum haberi secundum Edicti formam non patietur."

Text llatí dels Furs (=L).

"Si donationis, transactionis, stipulationis vel cuiuscumque alterius contractus obligationis confectum instrumentum, metu mortis vel cruciatu corporis extortum vel capitales minas pertinescendo, probare poteris, hoc ratum haberi non patimur."

Text català (ms.B):

"Si alguna carta serà feyta de donatió, de transacció, de promessió o de qualque altre contrat o obligatió, per paor de mort o per turment de cors o per menaças capitals, ço és mortals, si açò serà provat, no haje valor, ne alguna fermetat, ço que feyt serà per aquella rahó."

Fur II-xi-3

Patró: C. 12 "De his quae vi met.ca g. s.", 2, 20:

"Venditiones, donationes, transactiones, quae per potentiam extortae sunt, praecipimus infirmari."

Text llatí (L):

"Venditiones, donationes, transactiones, que per potentiam extorte sunt, precipimus infirmari."

Text català (B):

"Les vendes, les donacions, les transactions, que per força de poder seran feytes, no hajan valor ne fermetat."

Fur III-xxiii-24

Patró: Consuetudines ilerdenses, III-137:

"Emphiteota si in die pensiones solvende solverit pensionem domino suo et instrumentum emphiteoticum reddiderit, eodem die potest dimittere rem in emphiteosim datam, alias non licet ei."

Text llatí (L):

"Emphiteota si in die pensionis solvende solverit pensionem domino suo et instrumentum emphiteoticum reddiderit, eodem die potest dimittere rem in emphiteosim sibi datam, alias non licet ei."

Text català (B):

"Si lo censater e-l dia que devia pagar lo cens o-l loguer

pagarà al senyor lo cens o'l loguer e li retrà la carta del censal, en aquell dia metex pot lezar la cosa que li serà donada a cens; en altra manera no pot lezar aquela cosa."

Fur IX-xxiiii-10

Patrò: Consuetudines ildenses, II-77:

"Tendarii debent facere pobil candele coctum et lucrari in libra cere III denarios; alias perdant candelas."

Text llatí (L):

"Tendarii fatiant pobil candele coctum vel de cotó et lucrantur in libra cere II denarios; alias perdant candelas."

Text català (B):

"Los tenders facen lo pobil o'l ble de la candela cuyt o de cotó, e guanyen en la liura de la cera II diners; d'altra manera perden les candelas."

Això a part, certes construccions catalanes mostren per llur literalitat una massa clara dependència respecte del text llatí; posem per cas el fur I-III-12: si reus convictus fuerit = si aquell qui serà demanat serà vençut. Prescindint ara de la manera d'expressar el subjecte, veiem que vençut és un calc massa literal de convictus.¹³

Les ampliacions en el text vulgar respecte al text llatí són nombroses; generalment és tracta d'aclariments, de frases explicatives introduïdes per un ço és. Vegeu, en els textos que acabem d'esmentar el sintagma capitales minas de L, el qual és explicat per menaces capitals, ço és mortals (II-IX-2). Per altra banda, també la sinonímia pot ésser útil al nostre propòsit; aquest fenomen es troba tot al llarg dels Furs, però una comparació entre els de Jaume I i el text de L és instructiva, car de vegades el mot llatí és traslladat per una parella sinonímica, un dels membres de la qual té la mateixa arrel que el llatí: guissum = guix o algepç (I-II-16); hedificet = batesque o edific (I-II-24); salarium = salari ne loguer (I-III-54); pobil = pobil o'l ble

13. Posteriorment a l'elecció d'aquest exemple típic, hem comprovat que el text llatí té com a model o patrò un privilegi de Jaume I (AO, cap. VIII, f. II v; 29 de desembre de 1239). També ací diu: "si reus convictus fuerit".

(IX-xxiiii-10, citat supra). Això fa sospitar que el text català sigui posterior al llatí.¹⁴

Un altre fet encara sembla recolzar aquesta idea: en l'establiment dels termes del regne i de la ciutat de València (I-I-1 i I-I-2), la redacció llatina és molt curta i els límits són d'una gran vaguetat, mentre que el text català és extremament detallat. Hom diria que, en ésser redactats els furs llatins, encara no es coneixia ben bé quina hauria d'ésser la frontera del regne tot just conquisat; en canvi, quan més tard es devia fer la versió catalana, aqueixa frontera era ja fixada amb precisió.

Afanyem-nos a repetir, però, que generalment el text català dels furs de Jaume I és d'una gran qualitat literària i que si, com sospitem, es tracta d'una traducció, cal reconèixer que el qui la va dur a terme posseïa un envejable domini de la llengua. Aquesta circumstància, doncs, no minva gens l'interès del text, ans, al contrari, permet al lector de lliurar-se a una profitosa comparació estilística entre el model i la reeixida versió.

VI

MANUSCRITS I EDICIONS

COL·LECCIONS GENERALS

MANUSCRITS DEL TEXT CATALÀ

1. El primer manuscrit que cal esmentar, per bé que hagi desaparegut, és el del monestir de Benifassà. Si algun dia fos trobat —a la qual cosa voldríem con-

14. Més d'un cop la parella sinonímica romanç no correspon al llatí, per tractar-se probablement d'algun terme que aleshores devia ésser massa estrany. Per exemple: pensionem = lo cens o'l loguer (IV-xxiiii-24, citat supra). Cal remarcar també que molts sinònims ja són al text llatí: in rambla sive harenis = en la rambla o en l'areny (I-II-18); anvanum vel bescalmum = anvà o bescalm (I-II-24), etc. Compareu: adquisicionem = acapte o adquisitió (I-II-21), però acquisitionis vel acapti = acapte ne adquisitio (I-II-22).

tribuir amb la present notícia—, podria tenir un gran valor documental. Entre els llibres del monestir de Benifassà que, arran l'extinció dels ordes monàstics decretada per les corts de 1820, foren dipositats al convent de Montesa, de la ciutat de València, Francesc Xavier Borrull, trobà aquest còdex dels Furs, en vitela, i el va examinar detingudament; els superiors del monestir li permeteren de tenir-lo durant més de dos anys, passats els quals ell el tornà relligat a la comunitat. El manuscrit comença amb l'índex dels Furs, del qual mancaven, segons Borrull, el primer full i trossos dels següents: d'altres no es podien llegir per raó de la humitat. Els fulls del text estaven en més bon estat. Al principi hi havia com a títol, en majúscules gòtiques, aquesta llegenda: "En l'any de Nostre Senyor M.CC.XXXVIII, nou dies a l'entrada d'octubre, pres lo senyor En Jaume, rey, la ciutat de València"; i, després dels dos pròlegs, aquest epígraf: "Comencen les costums...", com en les impressions dels Furs, però sense afegir, com en aquestes, que les costums foren fetes l'any 1250. Segueixen, dividits en dos llibres, els furs de Jaume I, amb llurs respectives rúbriques o títols, però no els que aquest monarca corregí o afegí en 1271; alguns d'aquests, però, són escrits als marges. Tampoc no hi ha els furs posteriors a Jaume I. Les caplletres de cada fur són alternativament vermelles i blaves. El manuscrit és datat de 31 de març de 1261.¹

2. Arxiu Municipal de València. Manuscrit en vitela, de 124 fulls útils, escrits a dues columnes amb lletra de la primera meitat del segle XIV. 375 × 265 mm. Caplletres miniades en colors. Conté els furs de Jaume

1. La datació és expressada en els coneguts versos:

"Guillelmus et Vitalis, illorum Bernardusque sodalis,
translataverunt hos Foros et redigerunt
in linguam planam legaliter atque romanam,
et dominus rex laudavit, jurandoque ratificavit.
Mille ducenties decies sex primo sub anno,
et sub kalendis aprilis pridie mensis,
iste liber est scriptus. Jacobus sit benedictus"

(Veg. Chabàs, Génesis, 14* - 17*).

me I, dividits en dos llibres, amb el total de les 149 rúbriques que abans (pàg. 26 ss.) hem enumerat; i, encara, els d'Alfons el Benigne, dividits en 29 rúbriques. És signat pel protonotari reial Boronat Péra en compliment d'un decret del rei en les corts de 1329.

La circumstància d'ésser, entre els manuscrits que contenen els furs vells i els d'Alfons el Benigne, l'únic fet per un notari de la cort règia per manament del mateix rei i amb el segell reial, li dona un valor prototípic, que cap dels altres no posseeix. És per això que l'hem pres com a base del text català dels furs de Jaume I i d'Alfons el Benigne. El designem B.²

3. Acadèmia de la Història, de Madrid. Col·lecció Salazar, P-14. Manuscrit en vitela, de 95 fulls dobles, i amb senyals d'haver-se'n tallat deu més. 218 × 284 mm. Rúbriques en groc, negre i vermell. Lletra del segle XIV. Conté només els furs de Jaume I, dividits en dos llibres, i precedits de diverses notes jurídiques i de taules. En la present edició n'anotem les variants respecte a B. El designem H.³

4. Biblioteca de Catalunya, ms. 137. Manuscrit del segle XIV o principis del XV. En pergami. 128 folis numerats (hi manquen del 112 al 119). El text s'interromp a la rúbrica De malfeytors. 360 × 267 mm. Rúbriques vermelles, caplletres alternativament blaves i vermelles. Relligat en pergami durant el segle XIX. Fou adquirit en 1909 per l'Institut d'Estudis Catalans. Conté només els furs de Jaume I, amb la divisió en nou llibres.⁴ En la present edició en donem les variants respecte a B. El designem C.

2. Cf. S. Cebrian Ibor, Fueros de Valencia, dins III CHCA, València 1923, 631, i Catálogo (de Dualde), núm. 3, pàg. 2. Sobre la qualitat de protonotari reial de Boronat Péra, vegeu F. Sevillano Colom, Apuntes para el estudio de la cancillería de Pedro IV el Ceremonioso, AHDE, XX (1950), 173.

3. Cf. Catálogo (de Dualde), núm. 4, págs. 2-3.

4. Ibidem, núm. 5, pàg. 3. L'afirmació d'aquest catàleg segons la qual el manuscrit C duu la "división primitiva en dos libros, característica del siglo XIV", és errònia. És dividit en nou llibres.

5. *Biblioteca del monestir d'El Escorial, sign. Y.II.20.* 274 fulls de paper, foliats amb tinta i llapis, amb numeracions romana i aràbiga; en blanc el foli 224. Diverses menes de lletra, dels segles XIV i XV. A dues columnes i a plana sencera. Caplletres, epígrafs i calderons, en vermell fins el foli 208. 287 × 208 mm. Relligat en pell fosca, amb ferros mudèixars. Conté una primera compilació dels Furs, dividida en nou llibres (fs. 1 a CLXIII b); segueixen les rúbriques dels furs nous del rei Martí (fs. 165 a 221), la Pràctica de València en ffets de paraula (fs. 221 v - 222 v), un Translat dels savis de València (fs. 223 v - 224 r), els furs d'Alfons el Magnànim de 1418 i 1426 (fs. 226 r - 255 r), els furs del rei Joan de Navarra, governador general del regne de València (fs. 256 v - 264 r), els privilegis dels reis Pere i Jaume a Oriola (fs. 264 v - 266 v), els furs i pragmàtiques de Jaume II i Alfons el Benigne (fs. 266 v - 272 v), i l'ordinació del rei Martí datada a Saragossa el 27 de juny de 1398 (fs. 273 c - 274 c).⁵ El designem E.

6. *Arxiu de la Catedral de València, núm. 55.* Manuscrit en paper escrit en dues menes de lletra dels segles XIV i XV. 286 folis, escrits a dues columnes de 48 ratlles. 400 × 290 mm. Rúbriques vermelles i caplletres en vermell i blau. Relligat amb gamusa. Conté els furs atorgats pels reis compresos entre Jaume I i Martí. Precedit d'una relació de penes pecuniàries contingudes en els Furs.⁶ El designem A.

5. J. Zarco Cuevas, *Catálogo de los manuscritos catalanes, valencianos, gallegos y portugueses de la Biblioteca de El Escorial (Madrid 1932)*, 80-81.

6. *Catálogo (de Dualde), núm. 7, pàg. 3.* L. Cebrian Ibor, *Los Fueros de Valencia, III CHCA, València 1923*, pàg. 633, núm. 5, menciona l'existència de dos manuscrits més del segle XV, un d'ells a la Biblioteca Universitària de València i que havia pertangut a l'erudit Pérez Bayer, i un altre a l'Arxiu del Regne de València.

7. Posteriorment a la redacció d'aquesta Introducció, hem conegut un manuscrit fragmentari dels furs de Jaume I. Són 38 fulls de paper, 30 × 23 cm. escrits a tota plana. Lletra del segle XIV. Comprèn del fur VI-1-1 al VIII-11-30. És propietat de mossèn Manuel Viña, rector de la Sènia. El designem V.

MANUSCRIT DEL TEXT LLATÍ

Solament tenim notícia d'un manuscrit llatí dels Furs, el qual es conserva a l'Arxiu de la Catedral de València, registrat amb el núm. 146. Còdex en vitela, de 31 × 23 cm., relligat a principis del segle XIX en pell verdsosa. Al lloc, el títol *Fori Domini Iacobi Regis Ms.* No porta foliació original, i els seus quaderns són set, de deu fulls, tots escrits, excepte el darrer.

Duu caplletres, miniades i daurades, al principi de les sèries dels furs i dels privilegis, i també al foli 31 v., on comença la segona part dels Furs. Les rúbriques són vermelles, i les inicials de cada fur o capítol són alternativament blaves i vermelles. Tot el còdex és escrit en llatí, a excepció de les rúbriques dels privilegis. Pertangué al canonge sacrista de València Berenguer March, segons una nota autògrafa posada a la fi del còdex. El féu conèixer Roc Chabàs, que el datà de 1301 a 1341.⁷

Aquest manuscrit conté només els furs de Jaume I, dividits en les rúbriques clàssiques, distribuïdes en dos llibres o parts. Segueixen als furs els privilegis de Jaume I i dels seus successors fins a Jaume II; la darrera data és d'un del 15 de les calendes de maig de 1301.

En la present edició donem el text d'aquest manuscrit, que designem L. Aquest text figura, en cursiva, a continuació del text català dels furs corresponents.

EDICIONS DEL TEXT CATALÀ

1. La primera edició dels Furs en col·lecció general fou feta sobre una còpia del notari Gabriel Lluís d'Arinyó, impresa a València l'any 1482, per Lambert Palmart, alemany, i comprovada per misser Gabriel de Riusech. Duu com a títol "En aquest libre són conten-

7. Veg. Chabàs, *Génesis*, 28* - 29*.

guts los Furs e ordinations fetes per los gloriosos reys de Aragó als regnicols del regne de València". Forma un volum en foli major, de lletra gòtica i text a dues columnes, sense foliació, reclams ni caplletres, per bé que hi ha exemplars amb aquests elements introduïts a mà. Conté els furs de Jaume I, amb les rúbriques clàssiques i la divisió en nou llibres, i els posteriors per ordre cronològic de les corts en què foren concedits fins a les de 1436. Descrita per Aguiló, Catálogo, núm. 1586. Designem aquesta edició amb la sigla P.

2. La segona edició dels Furs en collecció general, va fer-se sobre una còpia del notari Francesc Joan Pastor, que prosseguí la començada per Lluís Alanya, també notari de València i compilador de l'Aureum Opus; en corregí el text misser Pere Joan de Capdevila, advocat de València. Fou impresa per Joan de Mey, flamenc, en 1547-1548. El text és dividit en dos volums en foli major, compostats amb lletra elzeviriana. A dues columnes, i amb foliació i vinyetes a les caplletres impreses. Porta per títol *Fori regni Valentiae*. Conté dues parts, que corresponen als dos volums; la primera conté els furs des de Jaume I fins a les corts de 1542, dividits, amb les rúbriques clàssiques, en nou llibres; la segona conté els Extravagants, dividits en rúbriques i sense numeració. D'aquesta edició hi ha un suplement que conté diversos furs omesos en la compilació; fou imprès amb l'edició feta en 1555 per Joan de Mey dels furs atorgats en les corts de 1547 i 1552.^{7 a}

Aquesta edició de F. J. Pastor, la qual té caràcter oficial per privilegi datat a Montsó el 1547, ha estat injustament valorada com a defectuosa per la crítica moderna;⁸ desfavorable judici originat per l'afirmació feta en el capítol 142 de les corts de 1564,⁹ segons el qual "en los volums dels Furs de la ciutat y regne de Va-

7 a. Vegeu *infra*, pàg. 78. M. Aguiló, Catálogo, núm. 1597.

8. Catálogo (de Dualde), núm. 9, pàg. 4; M. Gual Camarena, *El régimen matrimonial de bienes en los Fueros de Valencia*, AHDE (1967), 554.

9. Veg. *infra*, pàg. 73.

lència, axí de antiga com de moderna impressió, se troben molts de dits furs que són revocats, e altres que foren supplicats y no otorgats, e altres reiterats, y moltes coses supèrflues; y senyaladament en la impressió nova hi ha moltes errors, axí en ommissió de furs, com en disminució de paraules e altres errors y superfluitats".

És cert que en ambdues edicions, i sobretot en la que ara ens ocupa, hi ha furs que en 1564 eren revocats o derogats, com també és cert que hi figuren capítols que havien estat suplicats per les corts i que el rei no havia atorgat, i d'altres que eren repetits;¹⁰ però no oblidem que aquestes particularitats, que sota l'aspecte de l'aplicació pràctica —que era el que movia les corts de 1564— motivaven inconvenients, sota l'aspecte històric, que és el dominant avui, són qualitats positives, car permeten l'examen d'un material legislatiu que altrament ens hauria passat desapercebut, en perjudici del coneixement del dret valencià. Quant als retrets d'omissió de furs i de paraules, i d'altres errors, cal replicar que en aquesta edició es troben furs que no figuren en molts manuscrits, o que hi són en forma abreujada, i que, en molts indrets, els textos són igualment superiors als de diversos manuscrits. També és innegable que hi ha errades, com en totes les edicions, i més en les del segle XVI, però són més els casos de superioritat del text de l'edició sobre aquells manuscrits, com es pot comprovar en l'anotació al text feta per nosaltres.

La constatació d'aquestes particularitats, ensems que la consideració del fet que la disposició d'aquesta edició és la més familiar a juristes i historiadors, ens ha fet adoptar la seva distribució sistemàtica dels furs, i tenir sempre en compte el seu text al costat del text dels manuscrits que hem pres per base.

També ha estat dit que aquesta edició prengué com a base el manuscrit existent a l'Acadèmia de la Història de Madrid (veg. *supra*, pàg. 69);¹¹ opinió errònia, ja

10. Cf. els furs I-III-32; I-III-93; I-III-7; I-IV-5; I-V-9, i I-V-10.

11. M. Danvila, *Estudios críticos*, 88.

que el mateix Pastor, en l'epístola que encapçala l'edició, ens diu "quod horum omnium originalis transumpta in archivis aulae iuratorum nostrae civitatis Valentiae reclusa sint et accurate custodiantur"; i aquest arxiu de l'aula dels jurats no és altre que el que avui anomenem Arxiu-Biblioteca Municipal de la ciutat de València, del qual és improbableíssim que mai hagi format part el còdex madrileny esmentat. Ens confirma aquesta apreciació el fet de les nombroses divergències entre el text dels furs de Jaume I en l'edició que comentem, i el dit manuscrit.

En el text de la present edició collacionem les variants d'aquesta de 1547-48, la qual designem amb la sigla S.

EDICIÓ DEL TEXT LLATÍ

Del text llatí dels Furs de Jaume I: *Fori antiqui Valentiae, a cura de Manuel Dualde Serrano. Un volum, Madrid-València, 1950-1967.* Aquesta edició, publicada per la Secció de València de la "Escuela de Estudios Medievales del Consejo Superior de Investigaciones Científicas" es basa en el manuscrit 146 de l'Arxiu de la Catedral de València, únic de la forma llatina. No conté ni la forma catalana ni altres furs que els de Jaume I. Aquests hi són estructurats en les rúbriques clàssiques, de les quals manquen les quatre darreres i alguna altra, que l'edició numera correlativament d'I a CXLIV sense distingir els dos llibres en què el manuscrit es divideix. El text és precedit d'una nota justificativa d'Antonio Ubieto i d'un breu pròleg de Manuel Dualde, que reproduceix un article d'aquest autor; uns documents que aquest article contenia són donats en apèndix. És de doldre que la part no enllestida per Dualde hagi estat publicada amb tan poca cura. Designem aquesta edició amb la sigla F.

COL·LECCIONS PARCIALES

Enumerem en aquesta secció les col·leccions de furs,

manuscrites i impreses, que només en contenen de posteriors a Jaume I. N'hi ha que comprenen furs de diversos regnats o de diverses corts, i d'altres en les quals només figuren els d'unes corts.

MANUSCRITS

Quan es tracta de furs per corts, descrivim els manuscrits tot indicant-ne solament les següents circumstàncies: el rei que atorgà els furs, l'any de les corts, l'arxiu i la secció on el manuscrit es troba, la signatura d'aquest i el seu nombre de folis.

1. Còpia dels furs atorgats des de Pere el Gran fins a Alfons el Magnànim. Segle xv. 151 fulls de paper. AMV, Furs. 415 × 290 mm. Prenem el text d'aquest manuscrit com a base per als furs que comprèn, llevat els de Pere el Gran. El designem Q. Vegeu el que diem en el paràgraf Establiment del text (capítol VII, pàg. 82) a propòsit d'aquest manuscrit Q i de la seva utilització en l'edició present.

2. Furs atorgats per Alfons el Benigne i Pere el Cerimoniós. Còpia del segle XIV. AMV, Furs.

3. Furs dels segles XIV i XV i altres disposicions. 1 vol. ARV, Real, 663.

4. Jaume II. 1301. Còpia de la cancelleria reial. 5 folis. AMV, Furs.

5. Alfons el Benigne. 1329. 14 folis. Bibl. Nacional de Madrid, 18.631.¹²

6. Pere el Cerimoniós. 1348. Còpia de la cancelleria reial. 8 folis. AMV, Furs.

7. Pere el Cerimoniós. 1358. Còpia de la cancelleria reial. 6 folis. AMV, Furs.

8. Pere el Cerimoniós. 1362. Còpia de la cancelleria reial. AMV, Furs.

9. Pere el Cerimoniós. 1371. Còpia de la cancelleria reial. 13 folis. AMV, Furs.

10. Martí. 1403. Còpia del segle xv. Bibl. Provincial de Tarragona.

12. J. Domínguez Bordona, Catálogo de los manuscritos catalanes de la Biblioteca Nacional, Madrid 1913, pàg. 104.

11. Martí. 1403. Original subscript pel rei. AMV, Furs.
12. Martí. 1403. Original subscript pel rei. 4 folis. AMV, Furs.
13. Martí. 1407. Original subscript pel rei. 22 folis. AMV, Furs.
14. Alfons el Magnànim. 1418. Original subscript pel rei. 10 folis. AMV, Furs.
15. Alfons el Magnànim. 1419. Original subscript pel rei. 12 folis. AMV, Furs.
16. Alfons el Magnànim. 1428. Original subscript pel rei. 14 folis. AMV, Furs.
17. Alfons el Magnànim. 1428. Còpia autèntica. AMV, Furs.
18. Joan, rei de Navarra, lloctinent d'Alfons el Magnànim. 1446. Original subscript pel rei Joan. 16 folis. AMV, Furs.
19. Ferran el Catòlic. 1488. Original subscript pel rei. 68 folis. AMV, Furs.
20. Ferran el Catòlic. 1510. Original subscript pel rei. AMV, Furs.
21. Carles I. 1529. Original subscript per l'emperador. 32 folis. AMV, Furs.
22. Carles I. 1533. Original subscript per l'emperador. 15 folis. AMV, Furs.
23. Carles I. 1542. Original subscript per l'emperador. 10 folis. AMV, Furs.
24. Carles I. 1547. Original. 47 folis. AMV, Furs.
25. Felip, primogènit de Carles I. 1552. Original subscript pel príncep. 19 folis. AMV, Furs.
26. Felip I. 1564. Original subscript pel rei. 75 folis. AMV, Furs.
27. Felip I. 1585. Original subscript pel rei. 64 folis. AMV, Furs.
28. Felip II. 1604. Original subscript pel rei. 219 folis. AMV, Furs.
29. Felip III. 1626. Original subscript pel rei. 228 folis. AMV, Furs.
30. Felip III. 1626. Còpia del procés de corts. ARV, Real, 519.
31. Felip III. 1645. Original. ARV, Real, 521.

32. Felip III. 1645. Resum del procés de corts. ARV, Real, 520.

33. Felip III. 1645. Còpia feta el 1786. BUV.

Els furs i els actes de cort es troben també als processos de les corts respectives de què es conserven manuscrits. Veg. Catálogo de la exposición de Derecho Histórico del Reino de Valencia. València 1955, pàgs. 106-21, amb la bibliografia allí indicada.

EDICIONS

1. Furs fets publicats en la ciutat de Oriola en la cort general celebrada per lo molt alt senyor rey don Ferrando a xxxi del mes de joliol de l'any m.cccc.lxxxviii. La qual cort fonch mudada e porrogada en la ciutat de Valencia, en la qual de primer se porrogava. València, Nicolau Spindeler, 1493.

2. Furs nous fets per lo christianíssim e molt alt senyor rey don Ferrando, rey de Castella e de Aragó e de València, etcètera, en les corts generals celebrades y finides en la ciutat de Oriola, als regnicols de la ciutat e regne de València a xxxi de juliol. Any de la natiuitat de nostre senyor Déu Jesucrist m.cccc.lxxxviii. València, Pere Hagenbach e Leonardo Hutz, alemanys, 1493. 32 folis, a dues columnes, en foli major.

3. Furs e actes de corts fets per lo senyor don Ferrando en la vila de Monçó en l'any mil cincents y deu... València, Jordi Costilla, 1511. 23 folis.

4. Furs de Monçó. Furs e actes de cort fets e publicats en la vila de Monçó, per lo molt alt senyor rey don Ferrando, als regnicols de la ciutat e regne de València, en les corts generals per sa magestat allí celebrades als regnes de Aragó e València e Principat de Catalunya. En l'any de nostre senyor m.d.x. València, Juan Joffré, 1518. 22 folis a dues columnes.

5. Furs, provisions e actes de cort fets en lo any m.d.xxviii. Novament estampats e rubricats. E ab remissions de diversos furs e privilegis sobre aquells. Ara novament acotades. València, Francisco Díaz Romano, 1539. 19 folis i un full.

6. Furs, capítols, provisions e actes de cort fets en

lo any M.D.XXXIII. Novament estampats e rubricats. E ab remissions de diversos furs e privilegis sobre aquells. Ara novament acotades. *València, Francisco Díaz Romano, 1539. 19 folis, a dues columnes, de lletra gòtica.*

7. Furs e actes de cort fets e atorgats per lo invic-tíssimo senyor don Carlos, emperador y rey nostre senyor, als regnícols de la ciutat y regne de València, en les corts per aquell celebrades en la vila de Monçó als regnes de Aragó, València y Principat de Catalunya. En lo any de la nativitat de nostre senyor Déu M.D.XXXVII. *València, Joan de Mey, 1545. 25 folis, a dues columnes.*

8. Furs e actes de corts fets e atorgats per lo invic-tíssimo senyor don Carlos, emperador y rey nostre senyor, als regnícols de la ciutat y regne de València, en les corts per aquell celebrades en la vila de Monçó als regnes de Aragó, València y Principat de Catalunya. En lo any de la nativitat de nostre senyor Déu M.D.XXXXII. *València, Joan de Mey, 1545. 22 folis, a dues columnes.*

9. Furs, capítols, provisions e actes de cort fets per lo serenísimo don Phelip, príncep e primogènit de la cesàrea real majestat del emperador y rey nostre senyor e governador general dels regnes de la corona de Aragó, etc., en les corts generals per aquell celebrades, als regnícols de la ciutat y regne de València en la vila de Monçó en lo any M.D.XXXXVII. *València, Joan de Mey, 1555. 3 fulls + 25 folis, a dues columnes + 1 full.*

10. Furs, capítols, provisions e actes de cort fets en lo any M.D.LII, stampats e rubricats ab remissions y concordàncies de diversos furs y privilegis sobre aquells ara novament acotades. *València, Joan de Mey, 1555. 2 fulls + 20 folis, a dues columnes.*

11. Furs, capítols e actes de cort fets y atorgats per la S. C. R. M del rey don Phelip, senyor ara gloriosament regnant, en les corts generals per aquell celebrades, als regnícols de la ciutat y regne de València en la vila de Monçó, en lo any M.D.LXIII. *València, Joan Mey, 1565. 2 fulls + 30 folis, a dues columnes.*

12. Furs, capítols e actes de cort fets y atorgats per la S. C. R. M. del rey don Phelip, nostre senyor, ara gloriosament regnant, en les corts generals per aquell

celebrades, als regnícols de la ciutat y regne de València en la vila de Monçó en lo any M.D.LXXXV. *València, Pedro Patricio Mey, 1588. 2 fulls + 42 folis, a dues columnes.*

13. Furs, capítols, provisions e actes de cort fets y atorgats per la S. C. R. M. del rey don Phelip, nostre senyor, ara gloriosament regnant, en les corts generals per aquell celebrades, als regnícols de la ciutat y regne de València, en lo monestir del gloriós Sanct Domingo, de l'orde de Predicadors de la dita ciutat de València en lo any M.DC.III. *València, Pedro Patricio Mey, 1607. 6 fulls + 90 folis, a dues columnes.*

14. Furs, capítols, provisions e actes de cort fets y atorgats per la S. C. R. M. del rey don Phelip, nostre senyor, ara gloriosament regnant, en les corts generals per aquell celebrades, als regnícols de la ciutat y regne de València en la vila de Monçó en lo any M.DC.XXVI. *València, Juan Batiste Marçal, 1635. 10 fulles + 104 folis, a dues columnes.*

15. Furs de València del rey don Martí. *Transcripció d'un còdex del segle xv, existent a la Biblioteca Provincial de Tarragona, feta per J. Bofarull. Comprèn els furs del rei Martí de 1403. Publicat en "Catalunya. Revista quinzenal", VI (1905), núm. 37, pàgs. 42-48; núm. 38, pàgs. 11-22; núm. 39, pàgs. 13-20 núm. 40, pàgs. 34-43; núm. 41, pàgs. 11-23; núm. 42, pàgs. 11-16; i núm. 43, pàgs. 12-13.*

VII

LA NOSTRA EDICIÓ

CONTINGUT. — La present edició comprèn la col·lecció general de furs que constitueix la massa principal del material legislatiu del dret valencià i que és l'instrument fonamental per al seu coneixement i el seu estudi.

Però ja hem vist en els capítols precedents que el dret general escrit del regne de València fou compilat en dues col·leccions, la de furs i la de privilegis. La primera és la que comporta més dificultats d'edició, per

raó d'ésser la més extensa i bàsica. Això no rebaixa la importància de l'altra; al contrari, ja hem dit, i ara repetim, que és urgent de fer-ne una edició semblant a aquesta dels furs.

La col·lecció general de furs hauria de comprendre, en teoria, els produïts des de l'any 1240, en què nasqué la primitiva Costum de València, fins al 1645, en què se celebraren les darreres corts del regne; però l'heterogeneïtat i la desmesurada extensió d'una sèrie tan vasta, dificultaria excessivament l'edició, per raó de la gran quantitat de material legislatiu de l'època post-clàssica (1547-1645), el qual, altrament, per la seva modernitat, no fretura tant d'una edició com els furs de les èpoques originària i clàssica. És per això que hem limitat aquesta edició al material legislatiu comprès en l'edició oficial de 1547-48 que, tant per l'antiguitat dels textos com per llur classicisme jurídic i lingüístic, és el que amb més urgència convé de posar a l'abast dels nostres estudiosos. Per la mateixa raó hem dedicat una particular atenció als furs de Jaume I, que publiquem en llurs dues versions catalana i llatina, tot establint la primera mitjançant la collació dels seus manuscrits més qualificats.

ESTABLIMENT DEL TEXT. — Per a presentar els Furs seguim la disposició adoptada per l'edició de València de 1547, l'anomenada "edició sistemàtica" (= S), pel fet que aquesta disposició és la més familiar als juristes i als historiadors del dret.

Hem procurat de donar un bon text, i per això prenem per a cada fur, com a base, el manuscrit més autoritzat i indiquem en nota les variants dels altres manuscrits i de les edicions antigues.

Així, per als furs de Jaume I, que, com hem dit, constitueixen el nucli primitiu, i per als d'Alfons el Benigne, adoptem el manuscrit de Boronat Péra (= B), tot donant, entre altres variants, lliçons dels manuscrits de l'Acadèmia de la Història de Madrid (= H), de la Biblioteca de Catalunya (= C) i de l'Escorial (= E); ja hem dit, en descriure els manuscrits, que H i C sols contenen furs de Jaume I.

Els furs de Pere el Gran (Pere I de València), els quals són en llatí, són transcrits del pergami de l'Arxiu Municipal de Castelló, que és una còpia gairebé coetània de llur promulgació (= T).¹

Els furs promulgats per Jaume II,² Pere el Cerimoniós (Pere II de València), Joan I, Martí i Alfons el Magnànim (Alfons III de València) són transcrits del manuscrit de l'Arxiu-Biblioteca Municipal de València, el qual hem esmentat sota el número 1 de les col·leccions parcials (capítol VI) (= Q). Aquest còdex és complementari de B, i, per tant, sols hi manquen els furs continguts en aquest darrer, és a dir, els pertanyents als regnats de Jaume I i d'Alfons el Benigne. Ultra això, per una raó que desconeixem, no s'hi troben alguns furs de Pere el Cerimoniós (sobretot els de les corts de 1342), i, com que molts dels quaderns de corts d'aquest rei no són als arxius (ACA, ARV, AMV), els donem segons la lliçó de S. També, quan el manuscrit Q duu solament un resum d'alguns capítols d'aquest rei, els quals no van entrar en vigor, donem en nota aquest resum i en el text seguim S, edició que sembla haver adoptat un criteri que avui en diríem maximalista. Per raons que no cal exposar ací, vam poder disposar de les fotocòpies dels manuscrits A i E solament quan el text d'aquest volum I ja es trobava en segones proves. Per als furs en els quals Q ha estat pres com a bàsic, ens hem hagut de limitar a donar en apèndix algunes de les lliçons dels manuscrits A i E, lliçons gairebé sempre preferibles a les de Q. A partir del volum II, Q deixarà d'ésser manuscrit bàsic.

Seguim S per als furs posteriors a Alfons el Magnànim, és a dir, els de Ferran II i de l'emperador Carles.³ Totes les inscripcions (nom del rei, data, lloc,

1. Datat en III idus januarii anno Domini M^oCC^oLXXX^o tercio (11 gener 1284). Pergami de 700 x 940 mm (relacionat per J. Sánchez Adell, Catálogo de pergaminos del Archivo Municipal de Castellón, BSCC, xxvi (1950), 68, núm. 23).

2. Com que els furs de Jaume II també són privilegis, es troben en l'AO, i així mateix hem collacionat les lliçons d'aquest recull.

3. Joan II, en tant que rei, no té furs; sols en té com a lloc-

etc.) són també les de S, car en general als manuscrits manquen aquestes precisions; quan hi són, les indiquem en nota.

Val a dir que quan ens ha llegut de comparar el text de S amb alguns bons manuscrits (per exemple amb B per als furs del rei Jaume), ens hem pogut adonar que, en general, és excellent.⁴ Això, i atesa la proximitat cronològica entre la seva publicació el 1547 i la promulgació dels furs de Ferran el Catòlic i de Carles I, ha fet que adoptéssim, sense cap escrúpol, S com a text bàsic per a aqueixa part. El text de l'edició de Palmart (= P) sols l'hem fet servir per a donar algunes variants interessants.⁵

Per als furs de Jaume I hem donat en nota, al peu de cada fur, el text llatí de l'Arxiu de la Catedral de València (= L). Esperem que aquest text, d'una importància extraordinària, ajudarà els juristes, historiadors i filòlegs a resoldre molts problemes, els quals fins ara resultava impossible d'esbrinar.

TRANSCRIPCIÓ. D'acord amb les normes de la col·lecció "Els Nostres Clàssics", hem desenvolupat les abreviatures i hem regularitzat l'ús de les majúscules, el de v i u, i el de j i i; adoptem els signes de puntuació, l'apòstrof i el guionet del català modern. També hem adoptat l'accentuació moderna —emprada avui normalment tant a Catalunya com a València—, no obstant ésser ben conscients que així caiem sovint en la incongruència d'usar l'accent greu per la vocal tònica e, quan

tingent del seu germà Alfons, i aquests sí que figuren en Q i en E.

4. Molt millor que no pas Q, el qual no és, ni de bon tros, una "copia muy cuidada", com diu el Catálogo (de Dualde), núm. 10, pàg. 4. El fet que Q sigui de vegades poc exacte —tot sovint el copista fa salts entre dos mots iguals, i altres vegades no entén el que copia—, ens ha obligat a donar en nota moltes lliçons de S, les quals ben sovint són preferibles. Per aquesta mateixa raó hem decidit de prescindir de Q per als furs de Pere el Gran, car el copista hi deturpa sobretot el llatí; hem seguit, com indiquem més amunt, el text del pergami castellanenc.

5. Hem esmentat totes les variants de P en editar els furs de Pere el Cerimoniós que manquen en Q.

aquesta es pronuncia tancada a València. Amb el punt volat indiquem les elisions que avui no tenen representació gràfica i els casos d'aglutinació de les partícules pronominals y i u, amb el mot anterior. Finalment, en la unió i en la separació de paraules seguim també la llengua actual.

Hem deixat abreujats els noms dels cancellers o escrivans que no hem pogut identificar.

Les lletres amb valor numèric són transcrites talment com apareixen als textos que utilitzem; en l'anotació, però, són consignades segons l'ús actual.

ANOTACIÓ. L'anotació ha estat feta especialment amb mires a la utilitat per a la consulta dels Furs. La part més important és constituïda per l'anotació de les variants entre els diferents textos (manuscrits i edicions) dels Furs. A més, hem procurat de donar l'explicació dels mots i les locucions que no són corrents en la llengua moderna —tot i que a vegades ho siguin a València— i singularment dels components de la terminologia jurídica, element essencial per a la recta comprensió del text. Hem procurat, també, de relacionar els textos dels furs entre ells mateixos i amb els privilegis, perquè aquesta relació és un element metodològic essencial en l'estudi jurídic dels Furs. Hem anotat, així mateix, la correlació de les rúbriques dels Furs amb les de la Costum de Tortosa i amb les del Còdex de Justinià. Hem relacionat els furs amb la bibliografia existent i amb aquells textos jurídics no valencians amb els quals hem trobat una relació literal, un precedent normatiu o una relació institucional immediata.

CITACIONS. Per a les citacions de fonts jurídiques hem adoptat un mètode determinat, entre altres de possibles.

Citem sempre els Furs indicant de primer el llibre en majúscules, després la rúbrica en versaletes i en darrer lloc el fur o capítol en xifres aràbigues. Així, el fur I-II-9 és el fur 9 de la rúbrica II del llibre I.

Citem els privilegis per l'Aureum opus, que abreuquem AO; a continuació d'aquesta sigla indiquem abreu-

jat el nom del rei, seguit del capítol i del foli en versalletes. Així AO, Iac. I, cap. VIII, f. II v, indica el capítol vuitè de Jaume I, que és al foli II verso de l'edició de l'Aureum opus. Mantenim la numeració romana dels capítols i els folis perquè en aquesta col·lecció hi ha errades en la correlativitat d'aquests elements.

Indiquem la Costum de Tortosa amb la sigla CT, i les citacions que en fem són semblants a les dels Furs. Utilitzem l'edició d'Oliver, *Historia del Derecho de Cataluña, Mallorca y Valencia, vol. IV (Madrid 1881)*.

Citem les Consuetudines ilderenses amb la sigla CI, i, a continuació, en xifres aràbigues, l'article o rúbrica segons la numeració correlativa que porten en l'edició de P. Loscertales (*Costumbres de Lérida, Barcelona, Facultad de Derecho, 1946*). Així CI, 59, és l'article o rúbrica 59 (ometem la menció del llibre).

Quant al Corpus iuris civilis, citem el Digest de la manera més corrent, tant a casa nostra com a fora, consistent a consignar el número d'ordre de la llei, dins el corresponent títol, amb la indicació fr. (fragment), seguit de la rúbrica abreujada del títol, i després els números del llibre i del títol. Les lleis molt llargues es divideixen, com és tradicional, en principi (p.) i paràgrafs (§§). Així, per exemple, fr. 3, § 1, De acq. rer. dom., 41, 1. Citem les lleis del Còdex com les del Digest, només que amb la indicació abreujada c. (constitució) en lloc de fr.; així, per exemple, c. 23, § 2, De leg., 6, 37. Quant als títols de les Institucions, com que no són dividits en lleis, n'indiquem només els paràgrafs; així: Pr. I, De i. nat. gen. et civ., 1, 2. Citem les Novel·les només per llur numeració.

Citem les Decretals de la mateixa manera que els textos del Corpus iuris civilis, amb la tradicional indicació In extra. Així, In extra., c. 16, De iudeis, 5, 6.

Quant a les obres modernes força conegudes, abreujem sovint llurs títols; així, l'abreujament Génesis es refereix al llibre de Roc Chabàs, *Génesis del Derecho foral valenciano* (veg. Bibliografia, infra, pàg. 87).

SIGLES. — Vet ací la relació de les que emprem en aquesta edició:

- A = Furs, manuscrit 55 de l'ACV.
 ACA = Arxiu de la Corona d'Aragó (Barcelona).
 ACV = Arxiu de la Catedral de València.
 ACCV = "Anales del Centro de Cultura Valenciana" (València).
 AHDE = "Anuario de Historia del Derecho Español" (Madrid).
 AIEC = "Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans" (Barcelona).
 AMV = Arxiu-Biblioteca Municipal, de València.
 AO = Aureum Opus.
 ARV = Arxiu del Regne de València.
 AST = "Analecta Sacra Tarraconensia" (Barcelona).
 B = Furs, manuscrit de Boronat Péra, de l'AMV.
 BABLB = "Butlletí de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona" (o "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona").
 BC = Biblioteca de Catalunya.
 BDC = "Butlletí de Dialectologia Catalana" (Barcelona).
 BRAH = "Boletín de la Real Academia de la Historia" (Madrid).
 BSCC = "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura" (Castelló).
 C = Furs, manuscrit 137 de la BC.
 CHCA = "Congrés d'Història de la Corona d'Aragó".
 CI = Consuetudines ilderenses.
 CT = Costum de Tortosa.
 DCELC = Joan Corominas, Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana.
 DCVB = A. M. Alcover i F. de B. Moll, Diccionari Català-Valencià-Balear.
 E = Furs, manuscrit Y.2.20 de la Biblioteca del monestir d'El Escorial.
 ENC = "Els Nostres Clàssics".
 EEMCA = "Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón".
 ER = "Estudis Romànics" (Barcelona).
 F = Fori antiqui Valentiae. Edició Dualde (València 1950-1967).

- FEW = *Walther von Wartburg, Französisches Etymologisches Wörterbuch.*
- GMLC = *Marià Bassols i col·laboradors, Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae.*
- H = *Furs, manuscrit P. 14 de la Col·lecció Salazar, de l'Acadèmia de la Història, de Madrid.*
- L = *Furs, manuscrit llatí núm. 146, de l'ACV.*
- LCM = *Llibre del Consolat de Mar.*
- PLCV = *Privilegis del LCM, de València.*
- P = *Furs, edició Palmart, de 1482.*
- Q = *Furs, manuscrit de l'AMV (de Pere el Gran a Alfons el Magnànim).*
- RABM = *"Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos".*
- RJC = *"Revista Jurídica de Catalunya" (o "Revista Jurídica de Cataluña") (Barcelona).*
- S = *Furs, edició Pastor, de 1547-48.*
- T = *Furs de Pere el Gran. Pergamí de l'Arxiu Municipal de Castelló de la Plana.*
- ZRPh = *"Zeitschrift für Romanische Philologie".*

* * *

En cloure aquesta Introducció, ens plau de fer constar la nostra gratitud envers les institucions i persones següents: la Societat Castellonenca de Cultura i els seus membres senyors C. Melià Tena i Josep Sánchez Adell; l'Arxiu de la Catedral de València i el seu arxiver, canonge Ramon Robres; l'Arxiu-Biblioteca Municipal de València i els seus arxivers, senyor José Martínez Ortíz i senyoreta Victorina García Cebolla; la Biblioteca de Catalunya, de Barcelona, i el director de la seva Secció de Manuscrits, senyor Pere Bohigas; la Real Academia de la Historia, de Madrid, i el seu arxiver, almirall Juli Guillén; el senyor Josep Maria Font i Rius, professor de la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona; el senyor Martí de Riqueur, professor de la Facultat de Filosofia i Lletres, de la mateixa Universitat; els doctors G. Schib i M. Metzeltin, de la Universitat de Basilea, i d'altres, encara, que han volgut comunicar-nos dades interessants o donar-nos facilitats per a la nostra tasca.

BIBLIOGRAFIA

- Aguiló i Fuster, M.: *"Diccionari Aguiló". Materials lexicogràfics aplegats per ... Revisats i publicats sota la cura de Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu. 8 vols. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1918-1934.*
- : *Catálogo de obras en lengua catalana, impresas desde 1474 hasta 1860.* Madrid, Suc. de Rivadeneyra, 1923. Vegeu la secció *Legislación valenciana*, pàgs. 417-68, núms. 1.586 a 1.841.
- Alcover, A. M., i Moll, F. de B.: *Diccionari català-valencià-balear.* 10 volums. Palma de Mallorca 1930-1962.
- Aureum opus regalium privilegiorum civitatis et regni Valentie.* Editat per Lluís Alanya. València, Didaci de Gumiel, 1515.
- Balari y Jovany, J.: *Diccionario Balari. Inventario lexicográfico de la lengua catalana compilado por el Dr. D. ... y dispuesto para su publicación por el Dr. D. Manuel de Montoliu.* Barcelona, Univ. de Barcelona, s. d. (Només han estat publicades les lletres A-G.)
- Bassols de Climent, M.; J. Bastardas Parera, i col·laboradors: *Glossarium mediae latinitatis Cataloniae.* Barcelona, Univ. de Barcelona, 1960. En curs de publicació.
- Belda Soler, M. A.: *El régimen matrimonial de bienes en los "Furs de Valencia".* València, Editorial Cosmos, 1965.
- Belluga, Pere: *Speculum principum,* Brusehes, F. Wivien, 1655.
- Beneyto i Pérez, J.: *Documents per a l'estudi del dret privat valencià al 700.* ACCV, IV (1931), 221-31.
- : *Sobre territorialización del código de Valencia.* BSCC, XII (1931), 187-97.
- : *Preliminars per a l'estudi del nostre dret.* ACCV, V (1932), 76-88.
- : *Iniciació a la història del dret valencià.* BSCC, XV (1934), 97-109 i 203-217; XVI (1935), 73-90.

- —: *Per un index d'escriptors "super foris regni Valentiae"* València, Fills de Vives Mora, 1935.
- —: *Un opúsculo jurídico de Jaffer*. BSCC, XVII (1936), 69-81.
- —: *Arnaldi Joannis opusculum*. BSCC, XVII (1936), 94-106.
- —: *Sobre la recepción del derecho romano en Valencia*. "Homenaje a Altamira" (Madrid 1936), 241-45. (No hem pogut consultar aquest treball.)
- —: *Sobre las glosas al código de Valencia*. AHDE, XIII (1936-1941), 136-67.
- —: *Elementos constitutivos de las redacciones medievales de "Notae super foris regni Valentiae"*. ACCV, X (1940), 28-38.
- Betí, Manuel: *Apostillas al "Génesis" de Chabás*. BSCC, II (1921), 33-37, 105-109.
- Boix, V.: *Apuntes históricos sobre los fueros del antiguo reino de Valencia* (València, Mariano de Cabrerizo, 1855).
- Borrull y Vilanova, F.J.: *Discurso sobre la constitución que dió al reyno de Valencia ... el Señor D. Jayme primero*. València, Benito Monfort, 1810. (No hem pogut consultar-lo.)
- Branchat, V.: *Tratado de los derechos y regalías que corresponden al Real Patrimonio en el Reyno de Valencia y de la jurisdicción del Intendente como subrogado en lugar del antiguo Bayle general*. 3 volums. València, Josep y Tomás de Orga, 1784-1786.
- —: *Noticia histórica de la antigua legislación valenciana sobre el régimen de las aguas públicas*. València, José Rius, 1851.
- Castañeda y Alcover, V.: *Estudios sobre la historia del derecho valenciano y en particular sobre la organización familiar*. Madrid, Tipografía de la RABM, 1908.
- Catálogo de la Exposición de Derecho Histórico del Reino de Valencia*. València, Miguel Laguarda, 1955.
- Cebrián Ibor, S.: *Los fueros de Valencia. Apuntes preliminares para su exposición y estudio*. III CHCA, I (València 1925), 605-65.
- Cerdà de Tallada, T.: *Repartimiento sumario de la jurisdicción de S.M. en el reino de Valencia*. València, Pedro de Huete, 1580. Altres dues edicions impreses a València per Juan Crisóstomo Gorriz, s.d., i per Benito Monfort, 1801. Una altra per F. Mateu i Llopis, sota el títol *El "Repartimiento sumario de la jurisdicción de su magestad en el reyno de Valencia" de Tomás Cerdá de Tallada*. BRAH, CLVIII (1966), 107-15.
- Chabàs, R.: *"Aureum opus" de Játiva*. "El Archivo", V (1891), 304-06.
- —: *Génesis del derecho foral de Valencia*. València, F. Vives Mora, 1902.

- —: *Glosario de algunas voces oscuras usadas en el derecho foral valenciano*, ACCV, XIII (1945), 3-27, 76-96, 128-50.
- Colon, G.: *El "Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana"*, de J. Corominas. *Notas de lexicografía y etimología hispánicas*, ZRPh, LXXVII (1962), 59-96.
- Consuetudines ilderenses*: veg. Loscertales.
- Corominas, J.: *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*. 4 volums. Madrid, Editorial Gredos, 1954-1957.
- Cortés, V.: *La esclavitud en Valencia durante el reinado de los Reyes Católicos (1479-1516)*. València, Publicaciones del Archivo Municipal, 1964.
- Costum de Tortosa*: veg. Oliver.
- Cots Gorchs, J.: *Les "Consuetudines civitatis Dertusae"*, III (*El problema de les relacions amb el codi de les "Costumes e Stabliments" de València*), RJC, XLI (1935), 61, 179, 297 i 419; XLII (1936), 57-80.
- Crespí de Valldaura, C.: *Observationes illustratae decissionibus Sacri Supremi Regii Aragonum Consilii, Supremi Sanctae Cruciatiae et Regiae Audientiae Valentinae*. Lió, H. Boissart et J. Remeus, 1662. Una altra edició, també de Lió, per Deville et Chelmette, 1730.
- Danvila Collado, M.: *Cortes de Valencia en 1645*. BRAH, XXX (1901), 329-88.
- —: *Estudios críticos acerca de los orígenes y vicisitudes de la legislación escrita del antiguo reino de Valencia*. Madrid, Jaime Ratés, 1905.
- Dualde, M.: veg. *Fori Antiqui...*, i *Catálogo de la Exposición...*
- Font Rius, J.M.: *La reconquista de Lérida y su proyección en el orden jurídico*. Lleida, Instituto de Estudios Ilerdenses, 1949.
- Fori Antiqui Valentiae*. Edición crítica por Manuel Dualde Serrano. Madrid-València, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1950-1967.
- Fori Regni Valentiae*. 2 volums. Editats per Francesc Joan Pastor. València, Arte Ioannis Mey Flandri, 1547-1548.
- García, Honorio: *Estudios de derecho foral valenciano*. BSCC, III (1922), 237-38, 388-89; V (1924), 153-55, 324-26; VI (1925), 53-56; VII (1926), 235-40; VIII (1927), 30-32, 250-53, 316-18; IX (1928), 170-73, 240-45; X (1929), 76-79, 281-82; XI (1930), 27-29, 340-44; XII (1931), 22-26, 258-65; XIV (1933), 326-32; XV (1934), 1-6; XVII (1936), 357-63; XVIII (1943), 17-29; XIX (1944), 177-82; XXI (1945), 23-35; XXIII (1947), 121-27, 428-50; XXIV (1948), 5-14; 307-12; XXX (1954), 89-105, 177-82; XXXI (1955), 80-85
- García Sanz, A.: *Notas sobre el régimen orgánico del "Consolat de la Mar" (siglos XIII-XV)*. BSCC, XXXV (1959), 180-211.

- —: *El derecho marítimo preconsular*. BSCC, XXXVI (1960), 47-74.
- —: *Las apelaciones en el Consulado*. BSCC, XXXVII (1961), 17-25.
- —: *El censal*. BSCC, XXXVII (1961), 281-310.
- —: *Las "Consuetudines ilerdensis" y los "Furs" de Valencia*. BSCC, XLI (1965), 1-26.
- —: *Les tradicions jurídic-marítimes medievals*. "Miscellanea Barcinonensia", any V, núm. xiv (1966), 7-28.
- —: *El Cister i Montesa segons la doctrina jurídica valenciana*. "I Colloqui d'Història del Monaquisme Català" (Santes Creus, 1967), I, 127-39.
- —: *La sistemática de las compilaciones del derecho valenciano*. "Ligarzas", I, 1968; 207-21.
- —: *Estudios sobre los orígenes del Derecho marítimo hispano-mediterráneo*. AHDE (1969), 213-316.
- Gual Camarena, M.: *Estudio de la territorialidad de los Fueros de Valencia*. EEMCA, III (Saragossa, 1947-1948), 262-89.
- —: *El régimen matrimonial de bienes en los Fueros de Valencia*, AHDE, XXXVII (1967), 553-61.
- Ginart, N. F.: *Repertori general y breu sumari per orde alfabètic de totes les matèries dels Furs de València, fins les corts del any 1604 inclusiu, y dels privilegis de la dita ciutat y regne*. València, Pere Patricio Mey, 1608.
- Johan, Arnau: *Stil de la Governatió*. Publicat en S, dins la part *In extravaganti*, folis LII-LIII. Reedició per V. Ferran Salvador, *Arnaldo Juan y su Stil de la Governatió*. València, Centre de Cultura Valenciana, 1936.
- Lalinde Abadie, J.: *El "Curia" o "Cort" (una magistratura medieval mediterránea)*. "Anuario de Estudios Medievales", IV (1967), 169-300.
- León, F. J.: *Decisiones Sacrae Regiae Audientiae Valentiae*. Madrid, Junta, 1620.
- Loscertales de Valdeavellano, P.: *Costumbres de Lérida*. Edición de la Facultad de Derecho de la Universidad de Barcelona. Barcelona 1946.
- Marqués Segarra, M.: *Introducción al derecho foral valenciano*. València 1963.
- Martínez Aloy, J.: *La Diputación de la Generalidad del Reino de Valencia*. València, Hijo de F. Vives Mora, 1930.
- Mateu Ibars, J.: *Los Virreyes de Valencia. Fuentes para su estudio*. València, Suc. de Vives Mora, 1963.
- Mateu i Llopis, F.: *El País Valencià*. València, "L'Estel", s. d. [= 1933].

- —: *Valores monetarios valencianos*. BSCC, VIII (1927), 110-115, 235-42.
- —: *Materiales para un glosario de diplomática hispánica*. Corona de Aragón. Reino de Valencia. Castelló de la Plana, F. Armengot, 1957.
- —: *Libre dels privilegis de la Seca y Casa Real de la Moneda de la ciutat y regne de Valencia*. Transcripción y estudio preliminar de. València, Tip. Moderna, 1957.
- —: *Estil literari dels documents i formularis diplomàtics durant els segles forals*. València, Suc. de Vives Mora, 1964.
- —: *Sacra Regia Aragonum Maiestas. Notas sobre la diplomática y simbología real*. "Homenaje a Johannes Vincke". Madrid 1962-63, págs. 201-20.
- —: vegeu Cerdà de Tallada, *Repartimiento sumario*.
- Matheu i Sanz, L.: *Tractatus de regimine urbis et regni Valentiae*. 2 volums. València. Bernardus Nogues, 1654-1656. Una altra edició amb el títol *Tractatus de regimine Regni Valentiae, sive selectarum interpretationum ad principales foros ejusdem*. Lió, A. et J. Posuel, 1704.
- Oliver, B.: *Libre de les Costums generals escrites de la insigne ciutat de Tortosa*. Edició per ... Madrid. Impr. de M. Ginesa, 1881.
- Ordinacions de la vila de Castelló*: veg. Revest.
- Parra Ballester, J. M.: *Los pergaminos de la Cancillería Real del Archivo Municipal de la ciudad de Alcira*. Edició per ... València, Suc. de Vives Mora, 1967. (Edició molt deficient.)
- Pérez Puchal, P.: *La abolición de los fueros de Valencia y la nueva planta*. "Saitabi", XXII (1962), 179-98.
- Repartiment de València*. Edición fotocópica con un prólogo de J. Ribera Tarragó. València, Hijos de F. Vives Mora, 1939.
- Revest Corzo, L.: *Hospitales y pobres en el Castellón de otros tiempos*. Castelló, Hijos de F. Armengot, 1947.
- —: *Libre de Ordinacions de la vila de Castelló de la Plana*. Edición, notas y glosario de ... Castelló, Hijos de F. Armengot, 1957.
- Ribelles Comín, J.: *Bibliografía de la lengua valenciana*. 3 volums. Madrid, Tipogr. de la RABM, 1920, 1929 i 1939. Article *Fueros de Valencia*, vol. I, 340-64.
- Roca Traver, F. A.: *Un siglo de vida mudéjar en la Valencia medieval (1238-1338)*. EEMCA, V (1952), 115-208.
- —: *Cuestiones de demografía medieval*. "Hispania", L (1953), 3-36.
- Rodon Binué, E.: *El lenguaje técnico del feudalismo en el siglo XI en Cataluña*. Contribución al estudio del latín medie-

- val. Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1957.
- Rodrigo Pertegàs, J.: *La urbe valenciana en el siglo XIV*. III CHCA. València 1925, I, 279-374.
- Rojas, F. de: *El padre de huérfanos de Valencia*. València, Hijo de F. Vives Mora, 1927.
- Rull Vilar, B.: *Organización judicial del antiguo reino de Valencia*. València, M. Laguarda, 1950.
- Sanchis Sivera, J.: *Vida íntima de los valencianos en la época foral*, V: *Administración de justicia*, ACCV, VII (1933), 149-62.
- —: *Para la historia del derecho eclesiástico valentino*. AST, X (1934), 123-50.
- Sevillano Colom, F.: *Valencia urbana medieval a través del oficio del mustaçaf. Estudio y edición de textos*. València, Institución Alfonso el Magnánimo, 1958.
- —: *De la institución del mustaçaf de Barcelona, de Mallorca y Valencia*. AHDE, XXIII (1953), 525-38.
- —: *Cancillería de Pedro IV el Ceremonioso*. AHDE, XX (1950), 137-241.
- —: *Cancillerías de Fernando I de Antequera y de Alfonso V el Magnánimo*. AHDE, XXXV (1965), 169-216.
- —: *Cancillería de Fernando el Católico*. V CHCA (P. Mallorca, 1955).
- Taraçona, P. H.: *Instituciones dels furs y privilegis del regne de Valencia eo summari e repertori de aquells*. València, Pedro de Guete, 1580.
- Taulet y Rodríguez-Lueso, E.: *Derecho foral valenciano*. València, M. Laguarda, 1950.
- Terrateig, Barón de: *Sobre testamentos valencianos en la época foral*. ACCV, XVI (1948), 1-13, 77-95, 158-79.
- Uguet Soriano, J.: *Apuntes para la reconstitución del derecho procesal valenciano según las disposiciones de sus fueros*. València, Vicente Marco, 1913.
- Villarroya, J.: *Apuntamientos para escribir la historia del derecho valenciano*. València, José de Orga, 1803.
- Wartburg, W. von: *Französisches Etymologisches Wörterbuch*. Bonn-Tübingen i Basilea, 1928 ss. En curs de publicació.

FURS DE VALÈNCIA

[PRÒLEG¹]

En l'an de nostre Senyor M.CC.XXXVIII, IX dies a l'entrada d'octubre, pres lo senyor En Jacme, per la gràcia de Déu rey d'Aragó, la ciutat de València. 5

Començament de saviea sí és la temor de Déus,¹ e naturalment lo devem témer e amar. La temor, perquè ell és poderós, com aquell que ns féu de nient e ns desfarà con a ell vendrà de plaer,² car res no podem fer sens ell,³ segons la paraula que ns retrau sent Johan 10 en l'Avangeli. Amar-lo⁴ devem de tot nostre cor e de tota nostra pensa, car ell és donador de gràcies e de béns esperituals e temporals.

E majorment lo deuen témer e amar los reys: témer, perquè és totpoderós; e amar, per lo bé que ls dóna,⁵ 15 car per ell regnen e an bones costumes,⁶ e major poder e major riquesa.

E la raó per què rey deu regnar, majorment sí és per justícia; car aquesta li⁷ és donada, que si justícia no fos, les gens no aurién⁸ mester rey. Primerament, és 20 necessària, que meyns de justícia no poden⁹ viure los hòmens en aquest món, car no tan solament se deuen jutjar los hòmens per los reys o per aquels qui tenen lur loch, on los¹⁰ és donat poder del Senyor de les creatures; e null hom no pot viure¹¹ en veritat ni en 25 dretura si donques no té justícia en si mesex; car si